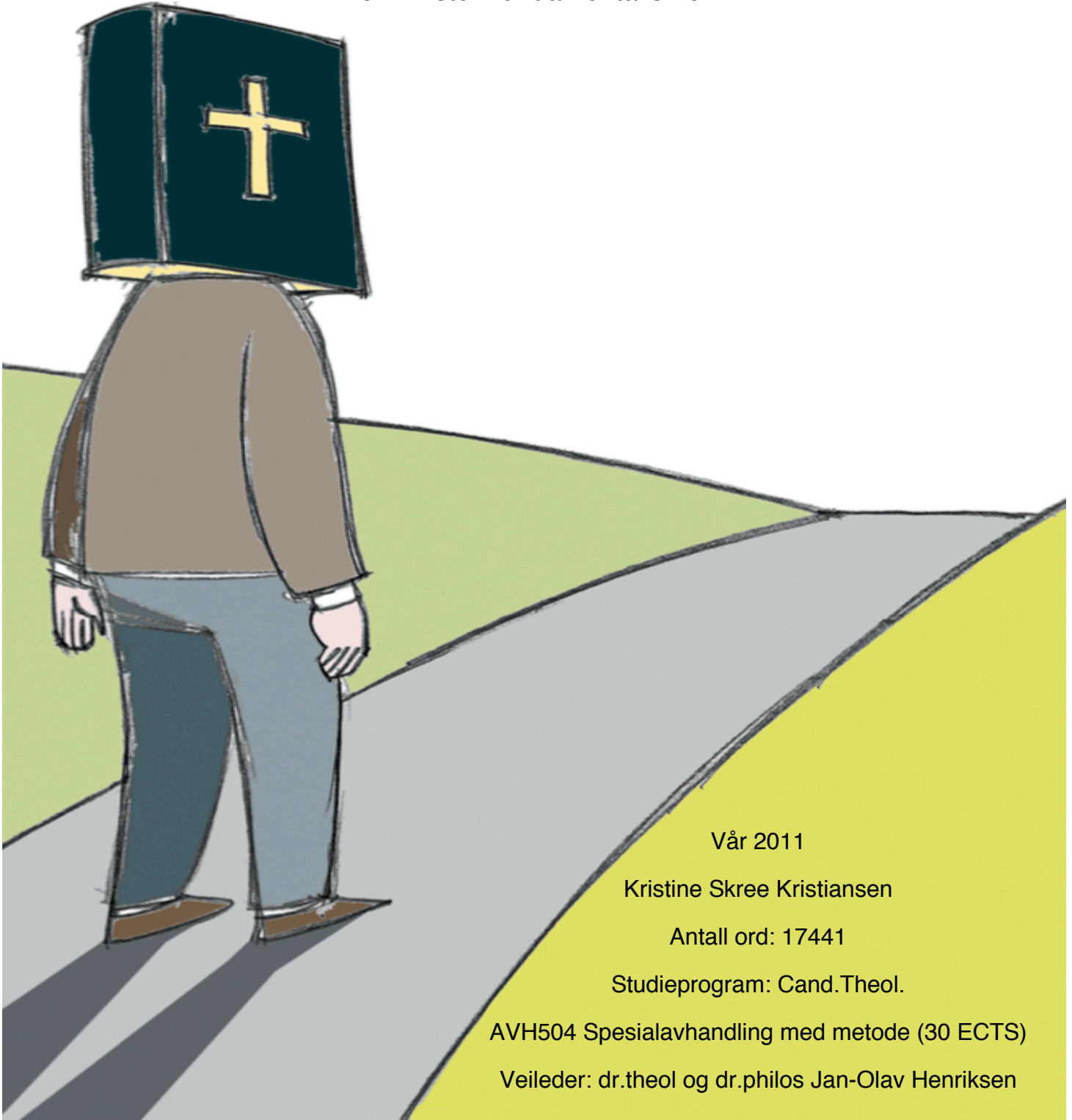

Hvorfor få fundamentalistene i tale?

- En redegjørelse av fire forståelser av fundamentalisme og en analyse av deres bidrag til forståelse av grunnleggende forutsetninger for diskurs om kristen fundamentalisme.

Vår 2011

Kristine Skree Kristiansen

Antall ord: 17441

Studieprogram: Cand.Theol.

AVH504 Spesialavhandling med metode (30 ECTS)

Veileder: dr.theol og dr.philos Jan-Olav Henriksen

1. INNLEDNING	4
1.1. BAKGRUNN.....	4
1.2. BEGREPSAVKLARING	6
1.3. METODE OG STRUKTUR.....	7
2. FIRE FORSTÅELSER AV FUNDAMENTALISME.	9
2.1. TORHEL BREKKE'S FORSTÅELSE AV FUNDAMENTALISMEBEGREPET	11
2.1.1. Bakgrunn, kontekst og fagdisiplinære forutsetninger.....	11
2.1.2. Fundamentalismen og moderniteten	13
2.1.3. Fundamentalisme og vold.....	15
2.2. JAMES BARRS FORSTÅELSE AV FUNDAMENTALISMEBEGREPET	17
2.2.1. Bakgrunn, kontekst og fagdisiplinære forutsetninger.....	17
2.2.2. Fundamentalismens religiøse basis.....	19
2.2.3. Utvikling i fundamentalistisk teologi.....	23
2.3. JAN-OLAV HENRIKSENS FORSTÅELSE AV FUNDAMENTALISMEBEGREPET.....	25
2.3.1. Bakgrunn, kontekst og fagdisiplinære forutsetninger.....	25
2.3.2. Fundamentalismens kommunikative orientering.....	27
2.3.3. Fundamentalisme som fromhetsytring.....	29
2.4. STEVE BRUCES FORSTÅELSE AV FUNDAMENTALISMEBEGREPET.....	30
2.4.1. Bakgrunn, kontekst og fagdisiplinære forutsetninger.....	30
2.4.4. Fundamentalismens forståelse av sin historie og sin egen samtid.....	31
2.5. SAMMENFATNING OG ANALYSE.....	32
3. MØTET MED FUNDAMENTALISMEN.....	36
3.1. FUNDAMENTALISMENS TVETYDIGHET	37
3.2. TEOLOGI SOM NORMATIV VIRKSOMHET	39
3.3 SAMMENFATNING OG ANALYSE.....	41
4. DISKURSEN	43
4.1. HABERMAS' TEORI OM KOMMUNIKATIV RASJONALITET.....	44
4.2. RICOEURS FORSTÅELSE AV DISKURSEN SOM DIALOG	48

4.3. SAMMENFATNING	49
5. KONKLUSJON.....	50
BIBLIOGRAFI	52

1. Innledning

1.1. Bakgrunn

Ved å bruke et begrep som fundamentalisme kan man beskrive en virkelighet, men man står også i fare for å skape en virkelighet. Det er lett å tenke seg situasjoner der man ved å bruke begrepet fundamentalisme skaper en virkelighet i sterkere grad enn man beskriver den. Dette er først og fremst i situasjoner der begrepet blir brukt uten at motparten har mulighet til å svare for seg, eller der meningsinnholdet i begrepet ikke kommer tydelig frem. Da kan man si at det å definere motparten som fundamentalist er det samme som å sette en negativ klistrelapp på han eller henne. Men det kan også tenkes at man ved å unnlate å bruke begrepet svikter sin oppgave til å beskrive en virkelighet. Dersom noen gjør seg til talspersoner for en teologi og et budskap som i aller høyeste grad faller innenfor etablerte rammer for hva man kan forstå som fundamentalisme, vil det være uansvarlig av fagpersoner og religiøse ledere å ikke påpeke at dette grenser til, eller lar seg definere som, fundamentalisme. Da er det også viktig å kunne bruke begrepet på en kommuniserbar og kritiserbar måte.

Elvis Presley sa engang: “Don’t criticize what you don’t understand, son. You never walked in that man’s shoes.” Sagt med andre ord er det viktig å ha kjennskap til hva andre mener før man har retten til å si noe om deres livsverden og hva som ligger til grunn for de holdninger og uttalelser motparten gjør seg til talspersoner for. Det er først og fremst i dialogen og diskursen at slik kjennskap oppstår. I noen tilfeller er det likevel slik at det er nettopp motpartens manglende evne til å delta i diskursen som er en del av grunnen til at de forstås slik de gjør. Noen vil hevde at dette er et av fundamentalismens kjennetegn. Derfor er det viktig å også ha et “utenfra” perspektiv som etterstreber å forklare fenomenet så nyansert som mulig. Bare slik kan begreper brukes uten å svikte sitt eget formål, nemlig å avgrense og karakterisere virkelighetens innhold og omfang.

Bakgrunnen for denne oppgaven er derfor et ønske om å finne ut av hvordan fundamentalisme best kan forstås, sett i lys av flere ulike fagdisiplinære perspektiver. Det er mange ulike perspektiver man kan ta i møte med fundamentalismen. Hvordan ser bildet ut når man forstår de ulike perspektivene i lys av hverandre? Forhåpentligvis kan de ulike

perspektivene gi oss noen redskap til hvordan vi kan gjenkjenne og definere den kristne fundamentalismen. Det er skrevet så mange bøker og artikler om fenomenet at det kan være problematisk å klart bestemme hvordan begrepet kan defineres, og hvordan det kan brukes på en mest mulig konstruktiv måte. Videre er derfor bakgrunnen for denne oppgaven et ønske om å finne ut av hvordan begrepet kan brukes på en måte som både er godt kommuniserbart og kritiserbart. Hva er de grunnleggende forutsetningene for en diskurs om kristen fundamentalisme?

Når vår forståelse av forholdet mellom begrep og fenomen er belyst av flere perspektiver, og når uenigheter vedrørende fundamentalismens egenart er analysert, er det nærliggende å spørre: *Hvorfor få fundamentalistene i tale?* Først og fremst er dette et spørsmål om hvorvidt deres teologi og livsverden har noe med andre å gjøre overhodet. Har vi et felles grunnlag for diskurs? Videre er det et spørsmål om hva vi risikerer dersom vi inviterer dem inn i diskursen. Spørsmålet kan også forstås slik at det spørres etter hva vi går glipp av dersom vi *ikke* inviterer dem inn i diskursen. Eventuelt kan det leses som en påstand om at vi har en forpliktelse til å invitere dem inn i diskursen. Spørsmålets underliggende problemstilling er nettopp om hvorvidt de selv evner å bidra i en diskurs om deres teologiske standpunkter på en tilfredsstillende måte. I tilfelle de skal være med i diskursen er det ønskelig at de selv kan være med å forme en diskurs som følger Habermas' regler om gyldighet.

Elementer ved fundamentalismen, slik som troen på bibelens ufeilbarlighet, avvisningen av moderne bibelforskning og forakt for "formelle" kristne kan virke avskrekkende, fordømmende og lite rasjonell. "Fundamentalist" brukes også som regel som en negativ betegnelse. En diskurs om kristen fundamentalisme er derfor ikke det samme som en diskurs om et annet teologisk standpunkt som ikke er like marginalt. Det innebærer at vi må snakke om de underliggende holdningene vi har, og holdningene vi igjen har til våre egne holdninger. (Barr 1981, 2) Diskursens rammer og regler er derfor viktige. Diskursen forutsetter blant annet at vi stiller krav til oss selv og forventninger til motparten. Uenighet er lov, men sannhet og sannferdighet er påkrevet. Hva betyr det så å invitere til diskurs med tanke på å føre en samtale med illokusjonær karakter?

I siste innspurt i skriveingen av denne oppgaven smalt det i Oslo. Noen timer etterpå massakreres det 68 unge mennesker på Utøya. Tragedien rammet Norge og landet stoppet opp. Datoen 22. Juli blir raskt plassert blant de blodigste datoer i Norge siden andre verdenskrig. Uten tvil er det en terrorhandlig som har rammet Norge. I pressekonferansen 23. juli hevder visepolitimester i Oslo, Roger Andresen, at ugjerningene er begått av en kristen fundamentalist.¹ (NRK nyheter 2011) Vafler og kaffe settes i vrangstrupen over hele landet. Terrorhandlingen i Norge viser seg å ha blitt begått av en som selv kalte seg kristen. Dersom vi bruker begrepet kristen fundamentalist kan vi beskrive en virkelighet, men vi står også i fare for å skape en virkelighet. Hvordan skal vi forstå kristen fundamentalisme? Spørsmålet er med ett enda mer prekært.

1.2. Begrepsavklaring

Hvorfor få fundamentalistene i tale? -En redegjørelse av fire forståelser av fundamentalisme og en analyse av deres bidrag til forståelse av grunnleggende forutsetninger for diskurs om kristen fundamentalisme.

Først og fremst vil jeg poengtere at det er *fundamentalistene* jeg fokuserer på i oppgave teksten. Dette er således ikke fundamentalismen som ideologi, og det er ikke et spørsmål om hvorvidt fundamentalismen som ideologi skal være med i en diskurs. Under dette vil jeg også poengtere at diskursen skal være en diskurs om fundamentalisme, ikke om noe annet.

Spørsmålet *Hvorfor få fundamentalistene i tale?* Forutsetter igjen noen som skal lytte. Den primære andre aktør i denne oppgaven vil være Kirken. Det vil derfor være av interesse å finne ut av om hvorvidt fundamentalistene er en del av Kirken, eller om den står utenfor. Videre vil Kirken primært bli forstått som Den norske Kirke, der hvor den verdensvide Kirken forstås, vil dette bli presisert. Dette medfører også at der det i kildematerialet er lagt vekt på den norske virkeligheten, vil dette veie tyngre enn motstridende informasjon om fundamentalismen i andre land.

Fundamentalistene som eventuelt skal tale, vil primært bli forstått som kristne, protestantiske fundamentalister. Dette medfører at eventuelle sekter eller mindre grupperinger

¹ Han la til at det var betegnelsen den siktede brukte om seg selv.

ikke vil bli behandlet i denne oppgaven. Dette gjør også at tekstmaterialet som blir brukt i denne oppgaven primært fokuserer på den kristne protestantiske fundamentalismen.

En redegjørelse av fire forståelser av fundamentalisme vil være forståelsene til fire forfattere som presenterer sin forståelse i skriftlig materiale. Ettersom dette materialet primært består av bøker hvor forfatterne redegjør for sin forståelse, er det umulig i denne oppgaven å gjengi alle elementene i hver enkelt forfatters forståelse. En utvelgelse har da blitt gjort på hvilke elementer som bidrar til forståelse av fenomenet.

En analyse av deres bidrag til forståelse for grunnleggende forutsetninger for diskurs om kristen fundamentalisme forstås slik at jeg for det første ønsker å analysere hvilke forutsetninger forfatterne hevder at fundamentalister har i en diskurs om sin egen overbevisning. Herunder følger et fokus på elementer i forfatterens forståelse av fenomenet som rettes inn mot forståelse av fundamentalisters sameksistens og kommunikasjon mot de som tenker annerledes enn dem selv. Videre forstår jeg slike grunnleggende forutsetninger som den grunnleggende kjennskapen til fundamentalismens fromhetsuttrykk, religiøse basis og selvforståelse hos diskursens andre part. Denne vil som nevnt bli forstått som Kirken. Grunnleggende forutsetninger vil i tillegg også være forstått som de elementer i Kirkens selvforståelse som kritiseres og vil kunne bli utfordret av fundamentalismen, og som derfor forutsetter en tydelig selvforståelse.

Diskurs vil bli forstått som den kommunikative talehandlingen Habermas og til dels Ricoeur gjør seg til talsmann for. Diskursen forstås derfor ikke bare som en løs samtale, men en kommunikativt orientert talehandling må følge visse retningslinjer og gyldighetskrav som vil bli poengtert i oppgaven. Jeg vil gå inn på de grunnleggende forutsetningene for diskurs, men avgrenser meg fra å skrive noe om hvor, når og på hvilken måte diskursen bør, må eller skal føres. Dette vil ligge utenfor hva denne oppgaven søker å svare på.

1.3. Metode og struktur

Denne oppgaven består av fem kapitler. Kapittel to er ment som et viktig bidrag til forståelse av hvordan det er mulig å forstå fundamentalisme på ulike måter, samt å belyse

hvordan en samlet forståelse av de ulike perspektivene kan danne en mer nyansert forståelse for hvordan begrepet kan bli brukt. Her vil jeg først gjennomgå de fire ulike forfatternes forståelse av fundamentalisme. Her vil jeg primært vektlegge hver ulike forfatters hovedanliggende og egenart. Dette gjør at gjennomgangen av hver enkelt forståelse ikke vil være et forsøk på å belyse alle aspekter ved deres forståelse av fenomenet. Jeg vil også belyse deres fagdisiplinære perspektiv og konteksten de forstår begrepet i. Herunder følger også en analyse av forfatternes bidrag til forståelsen av de grunnleggende forutsetninger for diskurs om kristen fundamentalisme, som forutsetter kjennskap til fundamentalismens fromhetsuttrykk, religiøse basis og grunnleggende selvforståelse.

Kapittel tre tar for seg møtet mellom fundamentalistene og Kirken. Her vektlegges den type grunnleggende forutsetninger for diskurs om kristen fundamentalisme, som forutsetter Kirkens holdninger til og forståelse av sin egenart. Dette kapitlet ser altså på Kirkens møte med fundamentalismen sett ifra Kirkens synspunkt, med utgangspunkt i Kirkens selvforståelse. Kort sagt er disse grunnleggende forutsetninger Kirkens selvforståelse i møte med fundamentalismen. Her vil jeg ikke gå inn i detaljnivået i teologiske uenigheter, men snarere peke på hvilke grunnleggende forutsetninger for diskurs som Kirken bør være kjent med.

Kapittel fire tar for seg diskursen. Dette kapitlet tar for seg hvordan Habermas og Ricoeur forstår diskursen som kommunikativ talehandling, og hva som gjør at diskursen kan brukes til å skape en innbyrdes forståelse. Her blir språket tatt opp som den faktor som kan bidra til å skjelle mellom opplevelsen som opplevet og opplevelsen som kommunisert. Herunder vil jeg også ta for meg noen av de tidligere observerte grunnleggende forutsetningene for en diskurs om kristen fundamentalisme, og forsøke å svare på oppgavens grunnleggende problemstilling: *Hvorfor få fundamentalistene i tale?*

2. Fire forståelser av fundamentalisme.

Fundamentalisme er et komplekst sosialt og religiøst fenomen som det er mulig å nærme seg fra flere ulike hold. Derfor blir fenomenet også behandlet av mange ulike faggrupper. Fra religionshistorikere, filosofer, psykologer, sosiologer og ikke minst teologer. I dette kapitlet vil jeg ta for meg fire ulike forståelser av fundamentalisme. Deres fagdisipliner gjør at de fokuserer noe ulikt. James Barr er professor i hebraisk ved Universitetet i Oxford. Steve Bruce er professor i Sosiologi ved Universitetet i Aberdeen. Torkel Brekke er førsteamanuensis i religionsvitenskap ved Universitetet i Oslo og Jan-Olav Henriksen er professor i religionsfilosofi ved Det teologiske Menighetsfakultet i Oslo. Ved å ta for meg hovedelementene i deres forståelse av fundamentalisme vil jeg forsøke å danne et noe videre perspektiv på fundamentalismen og de aktuelle debattene rundt fenomenet.

De fire ulike forfatterne som blir presentert har ulike tilnærminger til begrepet, ettersom de skriver innenfor ulike fagdisipliner, men også fordi de skriver inn i ulike kontekster. Jan-Olav Henriksen og Torkel Brekke er de eneste som skriver også om en norsk virkelighet. Jan-Olav Henriksen gir en god introduksjon av den norske virkeligheten, og gir en innføring i hvordan fundamentalismen ser ut i Norge. Han tar for seg fundamentalismen som fromhetsuttrykk og viser hvordan den norske fundamentalismen kan skilles i to kategorier, neo-fundamentalisme og tradisjonell fundamentalisme. Torkel Brekke skriver fundamentalismen inn i et globalt perspektiv, og fokuserer ikke kun på den kristne fundamentalismen. Likevel gir han et overordnet "utenfra" perspektiv på hvilke kamper som er viktige for fundamentalismen generelt. Han tar for seg differensieringen og sekulariseringen som viktige faktorer til fundamentalistisk motstand mot det moderne. Videre påstår han at mange såkalte kristne fundamentalister mer presist burde blitt kalt religiøse nasjonalister. Slik skriver altså Henriksen seg primært inn den norske konteksten, med den norske kristne fundamentalismen som det mest nærliggende fenomenet, mens Brekke skriver fundamentalismen inn et globalt perspektiv.

James Barr skriver om kristen fundamentalisme hovedsakelig inn i en britisk kontekst, mens Steve Bruce har skrevet en case-studie av fundamentalismen i USA. Fundamentalismen i USA fremstår på en helt annen måte enn den norske fundamentalismen. Grunnen til at jeg likevel velger å ha med sistnevntes forståelse er at han gir et godt innblikk i hvordan samfunn og fundamentalisme forholder seg til hverandre, noe som jeg forstår som viktig ettersom noen av de

mest grunnleggende forutsetningene for å forstå fenomenet er å se på dets forhold til samfunnet generelt. Det vil da være ønskelig å være klar over hvordan fundamentalismens behov for å personifisere sosiale endringer og for å danne klare fiendebilder vil kunne påvirke diskursen. Jeg velger også å ta med James Barrs forståelse av fundamentalisme, ettersom han har skrevet en av de mest omfattende bøker om kristen fundamentalisme. Han forklarer fundamentalismens religiøse basis og hvordan det påvirker deres teologi fra et bibelfaglig ståsted, og står derfor for et interessant ”innenfra” perspektiv som jeg mener er nødvendig å kjenne til i en diskurs om fundamentalisme. Dersom ikke dette perspektivet er tilstede, står vi i fare for å behandle fundamentalismen som om det er et fenomen som ikke har noe med teologi å gjøre. Dette mener jeg er å grovt forenkle debatten om og med fundamentalismen. Dersom vi skal kunne ha en dialog om kristen fundamentalisme, er det uunngåelig å ikke ha en dialog også om teologi. Slik vil det altså være en stemme fra primært den norske virkeligheten, en stemme fra en hovedsakelig britisk kontekst, og en stemme fra en case-studie av fundamentalismen i USA, samt en stemme som fokuserer på fundamentalismen globalt.

Nettopp på grunn av at fundamentalisme er et svært komplekst fenomen, vil flere hevde at det har blitt til et tomt begrep. Begrepet menes da uten mening, ettersom ulike forfattere ilegger begrepet varierende og ulike betydninger. Andre hevder at det er mer fruktbart å bruke andre betegnelser på fenomenet, ettersom det utarter seg ulikt innenfor ulike religioner og ulike konfesjoner. Begrep som da blir foreslått brukt er biblisme, ekstremisme eller radikalisme. Jeg vil ikke ta for meg denne diskusjonen i denne oppgaven, ettersom alle de fire forfatterne forstår fundamentalisme som et fenomen som er mulig å si noe saksvarende om. Videre har alle forfatterne en egen fagdisiplinær formening om begrepsinnholdet. Jeg mener likevel at det er viktig å være bevisst at en slik kritikk er nærliggende. Fundamentalisme er også et tabloid begrep. Diskusjoner om begrepsinnholdet kan være en påminner om at begrepet må brukes på en saksvarende og en konsekvent måte, slik at det ikke blir et tomt begrep for fremtiden.

Hvorfor er den protestantiske fundamentalismen i USA så annerledes enn den protestantiske fundamentalismen i Norge? Det finnes lite av Det kan likevel være bra å være klar over ulikheter og likheter. Ikke minst fordi vi tilhører samme religion, og at vi begge er protestantiske. Samt at mye religionskritikk går over landegrenser på samme måte som teologisk litteratur og religiøse holdninger påvirker mennesker langt mer enn før uavhengige av landegrenser takket være internett, med nettsteder, blogger osv. Derfor er det riktig at

fundamentalismen er svært ulik, men naivt å tenke at dette ikke kan endre seg, eller at det ikke har noe å si for oss i Norge hvordan fundamentalismen i USA påvirker oss og våre holdninger, samt holdningene andre har til oss.

2.1. Torkel Brekkes forståelse av fundamentalismebegrepet

2.1.1. Bakgrunn, kontekst og fagdisiplinære forutsetninger

Brekke er førsteamanuensis i religionsvitenskap ved Universitetet i Oslo og er i sitt arbeid opptatt av forholdet mellom religion og samfunn. Dette gjør at Brekke har et klart religionsvitenskapelig og historisk perspektiv på fenomenet fundamentalisme. Først og fremst ser han fundamentalisme som et religiøst fenomen. Videre ser han fundamentalismen som en reaksjon mot fremveksten av nasjonalstatene med differensiering og sekularisering som konsekvenser. Et viktig element i Brekkes forståelse er slik å avgrense fundamentalismen i tid og å påpeke at fundamentalismen oppstod som en reaksjon mot den moderne nasjonalstaten.

Brekke skriver om fundamentalisme i et globalt perspektiv, slik gir han en god oversikt over hva det har til felles på tross av religionene. Han skriver blant annet om buddhistisk, islamistisk, jødisk og kristen fundamentalisme . Slik får også Brekke et tydelig ”utenfra” perspektiv på de ulike retningene, inkludert den kristne versjonen. Han forstår for eksempel den kristne retningen som bibeltro, men går ikke inn i deres teologi eller religiøse basis. Slik gir Brekke oss en oversikt over fenomenets utbredelse, og hva som kjennetegner dens kampsaker på tvers av religioner, verdensdeler og landegrenser.

Brekke hevder at begrepet fundamentalisme har blitt misbrukt, både ved at det har blitt forstått både for snevert og for vidt. Det har blitt brukt for vidt på folkemunne ved at det har blitt brukt om andre sosiale faktorer, som trening, helse og andre overbevisninger. Slik mener Brekke at det har blitt brukt uten tanke for det rent innholdsmessige i sterke overbevisninger. Han hevder også at begrepet ofte kan bli brukt for snevert hos flere forskere ved at de har forstått det som et ensidig kristent fenomen. Dette hevder Brekke, er ikke nødvendig. Det kan finnes klare paralleller til blant annet islamister. Derfor hevder han at vi kan bruke begrepet på andre religioner, men han begrenser altså bruken til religiøs fundamentalisme.(Brekke 2007, 9)

I tillegg til å ha skrevet en introduksjonsbok til begrepet fundamentalisme har Brekke

også skrevet en bok om religion og vold. I begge disse bøkene behandler han religion fra et religionsvitenskapelig perspektiv. Brekke hevder at det er uakseptabelt for en samfunnsforsker å vurdere handlinger uten å ha innsikt i det trossystemet og den informasjonsmengde som en aktør har til rådighet. (Brekke 2004, 224) Brekke hevder derfor at det er visse kriterier som skal møtes dersom vi kan kalle en gruppe fundamentalister. Om begrepet fundamentalisme skriver han: ”Hvis vi ønsker å forstå og forklare verden, nytter det ikke å bruke ordet som nedsettende merkelapp på enhver religiøs bevegelse vi synes er uforståelig eller skremmende” (Brekke 2007, 11) Her ser vi at Brekke er opptatt av forståelse som utgangspunkt for å forklare fenomenet fundamentalisme.

At Brekke skriver ut ifra et religionsvitenskapelig perspektiv som i seg selv er religionsnøytralt gjør at hans definisjon bærer preg av de to nevnte elementer, å begrense forståelsen til religiøse aktører og å avgrense fenomenet i tid. I tillegg er Brekke opptatt av å gi en definisjon som rommer fundamentalisme i religion generelt og ikke kristendommen spesielt. Brekke gir oss derfor denne definisjonen på hvordan han forstår fundamentalisme:

Fundamentalisme er religiøse gruppers aktive motstand mot den forvitring av religiøs autoritet i både privat og offentlig liv som har funnet sted fra omkring 1850 som følge av nasjonalstatens sekulariserende effekter på samfunn over hele verden (Brekke 2007, 7)

Brekke påpeker at denne definisjonen ikke er perfekt, og at den kan ekskludere visse grupper som burde vært innlemmet i kategorien, og at det inkluderer noen grupper som burde vært holdt utenfor.

Videre peker han på den svakheten at den ikke tar for seg innholdet, særlig ikke fokuset på de religiøse sannhetene eller fokuset på religiøse tekster som fundamentalismen som regel har. (Brekke 2007, 8) Det er også tydelig at Brekke ser alle religioners fundamentalisme som en reaksjon mot nasjonalstaters fremvekst. Det som er interessant her er å spørre om hvorfor nasjonalstatenes sekulariserende effekter skaper motstand hos fundamentalistiske grupper, og hvilken motstand fundamentalismen gir til disse sekulariserende effektene. Jeg skal derfor ta for meg Brekkes forståelse av fundamentalistens forhold til moderniteten, og fundamentalismens forhold til terrorisme og vold videre i behandlingen av Brekkes forståelse av fundamentalismen.

2.1.2. Fundamentalismen og moderniteten

I sin definisjon ser vi at Brekke begrenser fundamentalismen i tid, fundamentalisme fantes i følge Brekke altså ikke før omkring 1850. Brekke forklarer dette med at det var på den tiden imperialismen var på sitt høydepunkt, nasjonalstatene var under utvikling, og modernitetens frukt sekulariseringen gjorde sitt inntog i USA og Europa. Den religiøse fundamentalismen er altså en forsvarsreaksjon. Differensiering og sekularisering er en trussel mot det hegemoniet som religionen hadde i samfunnet før 1850. (Brekke 2007, 14)

Moderniteten er preget av opplysningstenkernes tanker om individets frihet. Samfunnet gikk dermed fra et samfunn som primært fokuserte på individet i gruppen til et samfunn som fokuserte på individet som et autonomt og rasjonelt vesen som hadde egne rettigheter. Dette gjorde at den gamle blinde troen på autoriteter og religion ble byttet ut med begreper som rasjonalitet og fornuft. (Brekke 2007, 16) Darwin gjorde sitt inntog med et alternativt syn på menneskets tilblivelse og utvikling. Individets rettigheter og plikter ble nå ikke definert av sosial status, kjønn, arbeid eller alder. (Brekke 2007, 17) Her er det nærliggende å se at den religiøse autoriteten bleknet, og at andre måter å tolke sin egen virkelighet på gjorde at presteskap mistet mye av sin tidligere autoritet og normative innflytelse. Vitenskapen stod for en alternativ og ny kilde til informasjon og livstolkning som utfordrer til de tradisjonsbærende institusjoner som Kirken. Individet stod nå friere til å velge sin overbevisning om verdens og sin egen tilblivelse og hensikt.

Først og fremst er altså fundamentalister sterke motstandere av sekularisering. Dette er både i den private sfæren og i samfunnet generelt. Brekke skriver:

Sekularisering er den delen av moderniteten som fundamentalister er mest misfornøyd med. Absolutt alle fundamentalister mener at sekulariseringen av samfunnet er en fryktelig ting. Mener man ikke det, er man ganske enkelt ikke fundamentalist. (Brekke 2007, 18)

Med dette begynner det fundamentalistene forstår som kampen mellom kosmos og kaos. Det er altså en kosmologisk forordning at religionen er det styrende og samlende element i samfunnet. Dersom religionen ikke har hegemoni, er det andre krefter som får makt. Slik jeg forstår Brekke hevder han derfor at denne motstanden mot sekulariseringen innebærer at fundamentalistene

oppfatter denne forvitringen av religiøs autoritet som et åndelig tap, hvor Gud er den tapende part. Dette innebærer at en åndelig måte å tolke virkeligheten på vil for fundamentalismen være å foretrekke, før en vitenskapelig tolkning.²

Differensiering er videre et resultat av sekulariseringen. Denne oppsplittende faktoren i samfunnet, som gjør at de ulike områdene i samfunnslivet ikke lenger står under Kirkens overbygning. Både økonomi, politikk og vitenskap var slike områder som tidligere hadde vært underlagt Kirken. Slik jeg forstår Brekke, så hevder han at på tross av at mange fundamentalister ikke kjenner til ordet differensiering, er dette noe som de er ivrigst etter å reversere. Differensieringen er for dem et bevis på at verden ikke henger sammen, og ikke lenger er i stand til å ta vare på enkeltmennesket. Fundamentalistene vil altså hevde at religion og tro ikke bare er noe som tilhører den private sfæren eller den religiøse sfæren, men det er noe som bør omslutte hele menneskelivet. (Brekke 2007, 19)

Fundamentalismens store kampsaker er primært knyttet til familien, barna, vitenskapene og nasjonen. De er som regel forkjempere for kjernefamilien, og ” den lykkelige stabile familien er for fundamentalister selve symbolet på en tapt verden, hvor Guds moralske orden fortsatt eksisterer.” (Brekke 2007, 49) Feminisme og homofili er kampsaker for dem fordi dette rokker ved kjernefamiliens grunnleggende forutsetninger. Hierarki mellom mannen og kvinnen er sett på som en av familiens ordninger. Mannen skal være familiens overhode, og en av årsakene til mange oppsplittelser av familien er mannens økende femininitet. Videre rakner samfunnet og hele Guds orden når mann ikke leder, verken i samfunnet eller i hjemmet. (Brekke 2007, 54). Under dette følger også fundamentalisters syn på barnas oppdragelse. Disse skal oppdras i lydighet til sine foreldre og til familien, hvor far er familiens overhode. De skal oppdras til å kjennes sin plass i kosmos, og da være lydige til Gud. Familien er dette lille mikrokosmos. Far skal være lydige mot Gud, og barna igjen til sine overordnede.

Kampen mot abort er også en kamp som er viktig for fundamentalister, men Brekke påpeker at dette ikke er et spesielt fundamentalistisk standpunkt. Både paven og tidligere teologer, samt mange andre religiøse tros og kirkesamfunn stiller seg kritiske til abort. Men i den amerikanske protestantiske fundamentalismen ble abortsaken en av de aller viktigste kampsakene mot det vitenskapelige menneskesynet. (Barr 1981, 77) Abortlegen blir et symbol på hvordan det

² Det er likevel ikke helt tydelig om Brekke hevder at fundamentalister ønsker seg tilbake i tid, eller om de ønsker å selv sette agendaen for hvordan religionen skal forstås i og forholde seg til samfunnet.

mekaniske menneskesynet ser ut, og hvordan mennesker kan leke Gud fordi de har redskaper og kunnskaper til det. (Barr 1981, 79)

Fundamentalisters forståelse av den moderne økonomien er noe Brekke ikke gir særlig svar på. Han peker imidlertid på at det ikke ser ut til at de stiller seg kritiske til pengebruk eller den moderne økonomiens plass i samfunnet. Det ser ut til at denne delen av moderniteten er noe som ikke skaper store frustrasjoner hos dem.

2.1.3. Fundamentalisme og vold

Brekke påpeker at terrorisme og vold forholder seg perifert fra fundamentalismen. Derfor hevder han det er viktig å skille fundamentalisme og terrorisme. Bruken av begrepet noen bør derfor i mange sammenhenger bli byttet ut med begrepet terrorisme, særlig i tabloid media. Når man i media hevder at noen frykter for fremvekst av fundamentalisme er det som regel terrorismen det handler om, men det er utbredt at man forveksler begrepene. Når fundamentalister opplever at deres levesett, religion og oppførsel er truet benytter de seg av helt andre fysiske virkemidler. De opplever at det er destruktive og ødeleggende krefter i tilværelsen som truer deres måte å leve på. For eksempel kan det være at deres barn må lære Darwins evolusjonsteori på skolen, eller at barna ikke har nok kristendomsundervisning på skolen. Det kan være at de er opprørte over innføringen av homofile ekteskap eller kirkens åpning for kvinnelige prester. Dette gjør at fundamentalistenes fysiske virkemidler som regel er at de igangsetter kampanjer og rettssaker, eller at de bruker media aktivt til å hevde sitt syn. (Brekke 2007, 130)

Dette skillet mellom fundamentalisme og terrorisme er et skille mellom middel og mål i følge Brekke. Fundamentalister forholder seg til mål. Terrorismen derimot, er bruk av vold som middel til å oppnå sine politiske mål. Derfor kan Brekke si at: "Begrepene *fundamentalisme* og *terrorismen* står til hverandre omtrent på samme måte som begrepene *kristen* og *snekker*." (Brekke 2007, 131) Brekke innrømmer likevel at et fundamentalistisk verdenssyn i større grad enn et sekulært deler opp verden i "venner" og "fiender". (Brekke 2007, 132) Her forstår jeg Brekke slik at han likevel åpner opp for at vold som middel i noen fundamentalistiske verdensbilder kan være mer nærliggende av den grunn av at de som er "fiender" blir sett på som noen som må bekjempes. Videre at en slik inndeling av "venner" og "fiender" lettere avpersonifiserer

motparten, og at dette også avpersonifiserer motpartens lidelse og gjør denne til et ”nødvendig offer” i krigens realitet.

Der hvor vold likevel brukes skriver Brekke: ”Et typisk trekk ved religiøs vold er at man setter voldshandlinger eller krig inn i en langt større kosmisk sammenheng, der konflikten i verden blir uttrykk for et større sammenstøt mellom gode og onde krefter”(Brekke 2004, 221) Her er det klart at Brekke ikke ser på fundamentalister som noen som i større grad enn andre er i stand til å begå voldshandlinger. Men når vold blir brukt i forbindelse med religion er det tydelig at de begrunner volden annerledes enn sekulære voldsutøvere. De vil således også i større grad hevde at Gud er på deres side, og at volden var et nødvendig virkemiddel. En konsekvens av dette forstår jeg slik at de frasier seg selv det hele og fulle ansvaret for volden i det de forstår volden som gudvillet og sin egen rolle som redskap i Guds hender, og deres gjerninger settes dermed inn i en større sammenheng.

Brekke henviser til sosiologisk forskning gjort på synet på barneoppdragelse blant konservative protestanter i USA. Her har man funnet ut at disse har et langt mer positivt syn på fysisk avstraffelse av barna. De begrunner også denne straffen med teologi. Her hevder Brekke at de teologiske begrunnelsene fundamentalistene bruker henger sammen med at Bibelen er ufeilbarlig, at mennesket er syndig av natur og at mennesker som bryter Guds vilje må straffes. (Brekke 2007, 83)

Kristne militante fundamentalister, hevder Brekke, at som regel er menn som er marginalisert i samfunnet og som dermed føler seg fremmedgjort og ydmyket. Disse kommer som regel fra kristne høyreekstreme kretser i USA. Mange av disse har militær bakgrunn, og de bruker dermed en militær terminologi i sin forståelse av den religiøse kampen. Her hevder også Brekke at disse mennene samtidig føler sin maktposisjon i samfunnet truet av innvandring og andre kirkesamfunn, som det katolske. I slike situasjoner anklages ofte den amerikanske staten, jøder eller homofile. (Brekke 2007, 138) Her ser vi at behovet for fiendebilder er stort, og at Brekke i stor grad legger vekt på menns opplevelse av å være ydmyket i familie eller arbeidsliv, og at dette igjen gir seg utslag i vold og voldsromantikk. Brekke gir selv en kortfattet regel om hvordan fundamentalisme og vold forholder seg til hverandre:

Som sagt er det sunt for akademikere å skrive det de mener med tydelige ord. Derfor tar jeg sjansen på å formulere en generell regel om forholdet mellom fundamentalisme og vold. Når fundamentalistiske grupper en sjelden gang velger voldelig sammenstøt med samfunnet, skjer det når fundamentalistiske menn med militær bakgrunn i en eller annen form får med seg menn som er marginalisert eller ydmyket av samfunnet. (Brekke 2007, 140)

Brekke vil altså i hovedsak påstå at fundamentalisme ikke har noe med vold eller terrorisme å gjøre, og at det ikke er noen grunn til mistenkeligjøring av religiøse fundamentalistiske grupperinger. Når vold blir brukt handler det i hovedsak om enkeltpersoner som opplever seg ydmyket av samfunnet, og som blir rekruttert av menn med militær bakgrunn. Det er lite trolig at det er de religiøse overbevisningene som er utgangspunktet for volden. Det ser mer ut som om disse årsakene er av en sterkere sosial karakter.

2.2. James Barrs forståelse av fundamentalismebegrepet

2.2.1. Bakgrunn, kontekst og fagdisiplinære forutsetninger

James Barr er professor i hebraisk ved Universitetet i Oxford, og har dermed et utgangspunkt i det bibelfaglige i sin behandling av fundamentalismen. Han analyserer fundamentalistenes metode i møte med Bibelen, samt deres hermeneutikk og religiøse basis. Barr angriper det han kaller fundamentalismens grunnprinsipper. Han ønsker å vise hvordan disse grunnprinsippene legger en religiøs basis som det er umulig for dem å unnvike fra, og at denne er med på å styre deres metodiske tilnærming til bibeltekster, samt deres forhold til samfunnet og til moderne bibelforskning

Herunder går Barr til rette med påstanden om at en fundamentalist er en som forstår Bibelen bokstavelig. Han hevder også at begrepet biblisist er en feilaktig betegnelse på en fundamentalist. Fundamentalistens tolkning av Bibelen er verken biblisistisk eller bokstavelig, den er fundamentalistisk. Barr skiller mellom biblisist og fundamentalist. Biblisist er i følge Barr en mindre ekstrem holdning enn fundamentalismen. En biblisist vil kunne hevde at Bibelen rommer løsningen på alle problemer i livet, både i det religiøse og det sekulære. En slik forståelse av Bibelen vil likevel ikke nødvendigvis tro på Bibelens ufeilbarlighet. Man kan være biblisist og hevde at Bibelen må tolkes historisk-kritisk, at Bibelen utvilsomt har flere feil når det kommer til

historiske nøyaktigheter. (Barr 1981, 6)

Barrs beskrivelse av fundamentalismen er primært knyttet til en britisk kontekst, men Barr omtaler kristen fundamentalisme som noe som angår alle samfunn hvor det finnes kristne kirkesamfunn. Han begrenser seg til å skrive om fundamentalisme som vi finner i etablerte protestantiske tros og kirkesamfunn i vår tid. Barr hevder at i britisk kontekst ligger den fundamentalistiske teologi innenfor rammen til den konservative evangelikale teologi, og har den konservative evangelikale tro som ideal.³ Det som skiller en fundamentalistisk teologi og en konservativ evangelikal teologi er det at en konservativ evangelikal teologi vil kunne åpne for at det finnes en liberal evangelikal tro. En fundamentalistisk teologi vil inneha de samme standpunkter som en konservativ evangelikal teologi, men fundamentalisten vil videre hevde at dette er den eneste mulige kristne sannhet, og dermed utelukke en ikke konservativ evangelikalsk tro.⁴ (Barr, *Fundamentalism* 1981) Jeg forstår Barr slik at dette innebærer at fundamentalismen vil begrunne sine standpunkter på en mindre nyansert måte enn de konservative evangelikale, ettersom de ikke anerkjenner annerledes tenkende. Videre at han tenker seg at fundamentalismen uavhengig av en britisk kontekst vil hevde at fundamentalismen har en klar forståelse av at det ikke er mulig å være kristen overhodet uten at man har inntatt de samme teologiske standpunktene som dem selv.

Uten at dette ligger innenfor hans fagfelt går Barr også inn på fundamentalismens forhold til samfunnet. Dette for å vise hvordan den fundamentalistiske grunntenkningen påvirker hvordan fundamentalistene forholder seg til politikk, og ikke minst økumenikk. Han hevder at fundamentalistene som regel vil befinne seg langt til høyre politisk, samt at fundamentalismen som regel stiller seg utenfor økumenikken. Han beskriver også hvordan fundamentalismen kan forstås i en sekulær virkelighet, og hvorfor fundamentalismen fungerer godt i et sekulært samfunn. Dette på tross av at de ser seg selv som at de har identisk tro og praksis som de kristne på nytestamentlig tid. Bortsett fra noen små uvesentlige ting er de identiske med de "ekte" første

³ Barr bruker betegnelsen "conservative-evangelical". "Konservativ evangelikal" er min egen oversettelse. Denne vil bli brukt i denne oppgaven der hvor Barr bruker denne betegnelsen. Barr påpeker at det er en forskjell på konservativ evangelikalisme og evangelikalisme. Dette på tross av at flere vil hevde at det er kun det konservative evangelikale som er virkelig evangelikalsk. Barr problematiserer dette og mener at det er tydelige ulikheter mellom et konservativt evangelikalsk standpunkt og et mer liberalt evangelikalsk standpunkt.

⁴ Her påpeker Barr at dette forholdet mellom konservativ evangelikalisme og fundamentalisme er tenkt i britisk kontekst. Han skriver at dette ikke trenger å være riktig i andre land, som for eksempel i USA. James Barr, *Fundamentalism*, 2. Utgave (London: SCM Press Ltd, 1981, 6).

kristne.(Barr 1981, 16) Grunnen til dette er igjen deres forhold til Bibelen, og deres måte å tolke bibelens budskap på. Barr vil derfor hevde at fundamentalismens grunnleggende holdning til samfunnet er preget av et fundamentalistisk og ikke et bibelsk eller et reelt verdensbilde. Barr legger til at fundamentalister selv som regel ikke liker å bli definert som fundamentalister. Derfor hevder han: «The question is not whether they dissociate themselves from the term, but whether if they in their religious practice and biblical interpretation show substantial difference from the characteristics suggested by it»(Barr, Fundamentalism 1981, 3-4)

En enkel definisjon av fundamentalisme er noe Barr ikke ønsker å gi ettersom han hevder at en slik definisjon ville ha blitt ufullstendig og den ville alltid måtte justeres og tilpasses. (Barr 1981, 1)Slik jeg forstår Barr her, henger dette sammen med hans forståelse av at det er visse grunnleggende prinsipper som legger føringen for hvordan fundamentalister tenker, virker, tolker og forstår både religionen og samfunnet. Nettopp på grunn av at det er de underliggende prinsipper som styrer er ikke fundamentalistisk teologi konsistent i forhold til noen standpunkter, de kan enkelt justere seg dersom det viser seg at konsekvensene av noe i deres teologi står i veien for prinsippene. Det er disse prinsippene, eller den religiøse basisen det er interessant å utdype videre i møte med Barr. Hvilke prinsipper styrer deres religiøse basis, og hvordan bruker de Bibelen? Videre er det spennende å se om fundamentalistisk teologi har utviklet seg, eller om det er den samme teologien nå som det var tidligere?

Barr begrenser seg altså til å skrive om fundamentalisme i etablerte tros og kirkesamfunn i vår tid. I stor grad betegner han dem som konservative evangelikale, men han skiller likevel mellom en konservativ evangelikal teologi og en fundamentalistisk teologi. Barrs hovedanliggende er å si noe om hvilke grunntanker som bærer fundamentalismen.

2.2.2. Fundamentalismens religiøse basis

Barr skriver at han bruker betegnelsen fundamentalisme på en type grunnleggende personlig religiøs og eksistensiell holdning som på mange måter overlapper den konservative evangeliske, men som ikke kan sies å være identisk med denne. Slik gjør Barr et poeng ut av at det ikke er mulig å gi en kort definisjon av fundamentalismen. Fundamentalisme er en grunnleggende forforståelse av Bibel og teologi som styrer hvordan fundamentalismen opererer både i det religiøse livet og i samfunnslivet. Han gir likevel tre grunnprinsipper som danner den

religiøse basisen for all fundamentalistisk teologi. Selv setter opp prinsippene i rekkefølge:

- (a) A very strong emphasis on the inerrancy of the Bible, the absence from it of any sort of error.
 - (b) A strong hostility to modern theology and to the methods, results and implications of modern critical study of the Bible;
 - (c) An assurance that those who do not share their religious viewpoint are not really "true Christians" at all.
- (Barr 1981, 1)

Det første grunnleggende prinsippet er en sterk vektlegging av Bibelens ufeilbarlighet. Herunder forstås Bibelen helt og holdent uten "feil" av noe slag. Herunder følger det andre prinsippet om fiendtlighet til moderne teologi og kritisk metode. For fundamentalister er det en vanlig fordom at bibelkritisk metode er ute etter å finne "feil" i Bibelen. Fundamentalister ser på moderne teologer og bibelforskere slik at de setter sin egen rasjonalitet opp mot Bibelens eget ord, og på denne måten underminerer Bibelens budskap. I møte med tekster vi ikke forstår, hevder de at man skal lese bibeltekster opp mot andre bibeltekster, for dermed å forstå Bibelens iboende harmoni og sammenheng. Dersom man møter på forståelsesproblemer, eller tekster som tilsynelatende er motstridende, er dette på grunn av at man selv ikke forstår sammenhengen. Derav følger parolen om å lese Bibelen opp mot seg selv, slik at Bibelen selv kan gi opplysning og forståelse. Bibelens tilsynelatende "feil" eller indre selvmotsigelse er altså fraværende, og moderne teologi blir sett på som dem som er ute etter å finne "feil" i Bibelen. (Barr 1981, 64)

Barr går kraftig til motmæle mot et slikt syn på moderne teologi. Han hevder grunnen til at fundamentalismen har et slikt syn på moderne bibelkritikk, er at den går tilbake til en tid der det var allment akseptert at det var Gud selv som hadde skrevet Bibelen ved at Gud selv sa alt som skulle bli skrevet direkte til de menneskelige forfatterne (Barr 1981, 65) Han hevder at slik fundamentalistene leser Bibelen, i følge deres egne hermeneutiske prosedyre, så er de i seg selv ikke interessert i hvordan teksten skal tolkes. Fundamentalistene følger ikke noe konsistent tolkningsprinsipp. (Barr 1981, 49) På tross av at lingvistiske og litterære strukturer blir sett på, blir de i virkeligheten aldri regnet med. De begynner i utgangspunktet med sin egen teologi, så leser de teksten slik at den passer med hva deres teologi allerede hevder. Slik mener Barr at prinsippet om Bibelens ufeilbarlighet totalt overkjører den hermeneutiske prosessen. (Barr 1981,

51)

This helps us understand two important points. First of all, inerrancy is the constant factor in all fundamentalist interpretation. Literalness is not a constant factor, but may vary up and down. To others there seems to be a serious inconsistency here: some things are literal, others are not. ...On one hand, he ties himself not to the "literal" meaning, which would be methodologically controllable, but rather to the "plain" meaning, the meaning which is clearly the right one. But since the principle of inerrancy is the overriding one in all interpretation, no meanings turn out to be "plain" if they disagree with the inerrancy of the Bible. (Barr 1981, 51-52)

Et av de store problemene i møte med fundamentalistisk teologi er at de ikke er konsekvente i sine tolkningsprinsipper. Noen ganger tolker de perikoper bokstavelig, og av og til tolker de symbolsk. Dette gjør at Barr påstår at bibelkritisk metode i sitt utgangspunkt er mye mer bokstavelig i sin lesning av Bibelske tekster enn den fundamentalistiske metode. (Barr 1981, 47) Dette er på grunn av at fundamentalistisk teologi er bokstavelig i sin tolkning. Men de er ikke konsistente i sin metode, noe som viser at det er det grunnleggende prinsippet om Bibelens ufeilbarlighet som er styrende, ikke selve tolkningen. På denne måten leser jeg Barr slik at han hevder at bibelkritisk metode tar Bibelens bokstaver på alvor, i motsetning til fundamentalismen, på tross av at den ikke tolker alt bokstavelig.

For fundamentalistene er det altså viktig å markere avstand til moderne bibelkritikk på grunn av at de opplever at denne metoden er ute etter å finne "feil" i Bibelen, og således svekke Bibelens autoritet. Men hvordan forstår da fundamentalistene sannhet? Sannhetsbegrepet som fundamentalistene opererer med, er også i følge Barr svært ensidig. Det er feil å hevde at de kun opererer med en bokstavelig forståelse av sannheten, det er mye verre enn som så. Den sannhetsforståelsen Barr hevder at fundamentalistene opererer med er "korrespondanse med den eksterne virkelighet". Dette er særdeles viktig i møte med historiske begivenheter, og personer. Det er altså viktig for fundamentalistene at de hendelsene som er tidfestet hendte da i historien, og at de personene som det er skrevet om faktisk har levd. "Veracity as correspondence with empirical actuality has precedence over veracity as significance" (Barr 1981, 49)

Barr påpeker også at fundamentalismen ofte vektlegger den "direkte tale" med Gud, men at dette svekker Bibelens autoritet. Han finner det påfallende at denne formen for kommunikasjon av Guds vilje, ord og budskap gjør at Bibelens autoritet settes til side. Slik vil fundamentalismen

ende opp i et bibelsyn som ikke nødvendigvis er så ulikt det liberale bibelsynet, på tross av at de har en helt ulik selvopfatning. Jeg forstår likevel Barr slik at han mener at Bibelens ufeilbarlighet stiller i første rekke for fundamentalistene, også i møte med ”direkte tale”. Ironien i dette poenget er likevel ikke til å komme utenom.

Det andre grunnleggende prinsippet er skillet mellom ”ekte” kristne og ”formelle” kristne.⁵ En viktig tanke her er at det finnes mange ”formelle kristne” innenfor kirken som ikke virkelig er omvendt, men feilaktig blir bedratt til å tro at deres gjerninger er nok til frelse. En slik tankegang åpner for en virkelighet der man ikke kan føle seg trygg på sin egen omvendelse om man så er med i kirken og deltar på gudstjeneste, og endatil kaller seg kristen. Denne ekte omvendelsen må til for at man ikke skal leve et overfladisk kristenliv . Med dette følger det at kirken altså ikke formidler denne ekte omvendelsen, men bedrar sine medlemmer og kirkegjengere ved å ikke snakke sant om det kristne livet. Kirken er kald og upersonlig og formidler ikke et sant kristent budskap. Kirken kimser med Bibelens autoritet. Grunnen til dette er at teologien og forkynnelsen har fokusert for mye på å følge med i tiden, være populær og å modernisere seg, og dermed gått bort fra det virkelige budskapet.

Fundamentalister vil videre sjelden kalle seg noe annet enn ”kristne”, ettersom de ikke anser noen andre enn dem selv som kristne. Derfor er det meningsløs å snakke om ”konservative” eller ”liberale” kristne. Dette henger sammen med at for dem er det bare en mulig måte å være kristen på, og det er deres måte (Barr 1981, 4). Dette fører også med seg at det er svært viktig at det ”ekte” kristne budskapet blir besudlet med feil teologi. Derfor er ikke fundamentalister interessert i å invitere talere med andre teologiske overbevisninger enn sine egne. Dette gjør at det innen fundamentalistiske miljøer er pastorer og ledere som fremstår omtrent som guruer. Disse lederne besitter den sanne læren.

Barr påpeker her noe som er svært essensielt ved fundamentalismens måte å forstå sin egen forholdet mellom ”ekte” og ”formelle” kristne:

One who wishes to understand fundamentalism must realize that this idea of the true Christian is not accessory, but essential: it is not an unpleasant accretion to a position which would be

⁵ Barr bruker begrepene ”true Christians” og ”nominal Christians”. ”Ekte kristne” og ”formelle kristne” er min oversettelse. Disse vil bli brukt i denne oppgaven der hvor Barr bruker disse begrepene.

quite satisfactory once the accretion were removed, but a central and fundamental element, the absence of which would alter the structure of the whole. (Barr 1981, 17)

Her påpeker altså Barr at dette ”utenfor” og ”innenfor” perspektivet ligger helt i kjernen av fundamentalismen. Det er altså naivt å tenke seg at en fundamentalist kan ”løsne” litt på prinsippene, eller være litt mer åpen for andre måter å tenke på. For dem er det umulig.

Av denne grunn er det også at Barr hevder at den mest åpenbare karakteristikken av fundamentalisme i møte med teologien er selvtilfredshet og total mangel på selvkritikk. (Barr 1981, 162) Derfor er også all kommunikasjon fra fundamentalismens side i møte med annen teologi rent polemisk. De er ikke i stand til å inngå i en diskurs om teologi. For dem er teologi Bibelens ufeilbarlighet. (Barr 1981, 163) Barr påstår derfor at på mange måter er det ikke mulig å si at fundamentalismen har en teologi. Det er snarere slik at teologien er byttet ut med doktriner. Til dette følger også at i fundamentalismen er det ikke behov for teologer. Eventuelle fundamentalistiske teologers eneste regel hadde vært å forsvare Bibelens ufeilbarlighet, ut over dette hadde de ikke hatt noe å gjøre (Barr 1981, 162)

Grunnleggende elementer i fundamentalistisk tankegang er altså Bibelens ufeilbarlighet, motstand mot moderne bibelkritikk og skillet mellom ”ekte” kristne og ”formelle” kristne. Dette gjør at man kan oppleve å gå i kirken i hele sitt liv, uten å ta imot Jesus. Kirken har kimset med Bibelens autoritet ved å ”vanne ut” teologien og gi etter for moderne bibelforskning. Dette fører til at Kirken ikke lenger er en formidler av sann tro, og at det er viktig for fundamentalistiske grupperinger å verne om det sanne budskap. Dette gjør de best ved å lytte kun til personer og ledere som formidler det sanne budskap med Bibelens ufeilbarlighet som et grunnleggende utgangspunkt. Barr hevder at dette fører til ledere som fremstår som gurer og manglende selvkritikk, og en religiøs retning som har byttet ut teologien med doktriner

2.2.3. Utvikling i fundamentalistisk teologi

Det er en forskjell mellom de tidligere fundamentalisters bruk av Bibelen og de mer moderne fundamentalistene. Deres frykt for ”feil” i Bibelen, og intense kamp for Bibelens ufeilbarlighet gjør at moderne fundamentalister ikke lenger nødvendigvis leser Bibelen bokstavelig. Barr gir mange eksempler på dette. Blant annet Skapelsesberetningen i Gen 1, samt

ættelistene i Gen 5 og i Gen 11.10-32. Grunnen til dette er at fundamentalistene i dag innser at det er umulig å hevde at fossiler og dagens vitenskap er bedrag eller falskt. Så istedenfor å hevde at Bibelen har en feil, velger de å hevde at Bibelen faktisk sier at dagene eller ættene er ment skrevet på en annen måte. Det er ingen "feil" i Bibelen. Slik veksler fundamentalistene mellom en bokstavelig tolkning og en symbolsk tolkning. Videre er fundamentalismen mange måter en religion av Det nye testamentet. Dette fordi de bruker mange tema fra Det nye testamentet. Blant annet "Kristi blod", "Jesu guddom", "jomfufødsel", er typiske nytestamentlige temaer. Men når det kommer til bakgrunnen for dette, finnes det mye stoff i GT som fundamentalistene ikke behandler på en ryddig måte. (Barr 1981, 80) Det er likevel utviklingstrekk i deres retorikk.

En av de endringene som har funnet sted i fundamentalistisk teologi, er at de forstår nå i større grad at det ikke er mulig å klart holde fast ved alt de har hevdet tidligere. Men i stedet for å innrømme at de tidligere ikke tolket tekstene riktig, benytter de seg av den såkalte "the gap theory". Slik slipper de unna den åpenbare kritikken fra bibelkritikken. "The gap theory" benytter seg av områder i vitenskapen hvor svarene ikke er fullstendige eller ikke kan bevises. Fundamentalismen vil der hevde at deres syn er et like plausibelt forslag som vitenskapens syn. Slik er det umulig å kritisere deres standpunkt, enda det ofte er det minst sannsynlige for mange forskere. Grunnen til at Barr irriterer seg over denne utviklingen ved fundamentalistisk argumentasjon, er at den plutselig endrer retning. Der fundamentalismen tidligere totalt ville avvist vitenskapen, "spiller" den nå med, men benytter seg av smutthullene i vitenskapelige teorier. Barr advarer mot å tro at denne argumentasjonsrekken er en positiv utvikling innad i fundamentalistiske rekker. Her påpeker han at den eneste enkle grunn til at de bytter argumentasjonsrekke er for å bevare prinsippet om Bibelens ufeilbarlighet. I stedet for å si at de har byttet måten de ser på Bibelen i forholdet til vitenskapen på, hevder de at Bibelen er ufeilbarlig og at de sier det samme nå som tidligere. Barr hevder at de sier det samme som tidligere, men at problemet er at de glatt overser at de skifter retorikk. (Barr 1981, 45)

Det er også et annet skifte innad i fundamentalismen. Barr skriver om skiftet til den maksimale konservative tilnærmingen ("maximal-conservative" approach) Her påpeker han at en fundamentalist alltid vil velge den tilnærmingen som tilfredsstillt kravet om Bibelens ufeilbarlighet på mest mulig konservativ måte. Tidligere fundamentalister brukte som regel det dogmatiske argument. Logikken i det dogmatiske argumentet motsier imidlertid den maksimalt konservative tilnærmingen. Han viser et eksempel med Salme 110. Hvor Jesus sier at den er

skrevet av David. Den dogmatiske tilnærmingen vil da hevde at salmen tydelig er skrevet av Jesus, fordi Jesus har sagt det. Den maksimalt konservative tilnærmingen, som nå er mer populær, vil imidlertid bruke lingvistisk forskning og annen forskning som finner at den er skrevet tidligere enn vi hadde trodd til å bevise at dersom den er skrevet tidligere enn tidligere antatt, kan den likegodt ha blitt skrevet av David selv. Barr påpeker at dette skiftet innad i fundamentalismen er ulogisk, idet de to tilnærmingene til tidsfastslåelse i bunn og grunn motsier hverandre. Dette er også et skifte som gjør at fundamentalismen er i ferd med å skolere seg. Dette gjør at fundamentalismen tilsynelatende vurderer også de mer liberale fortolkninger, men ender opp med den maksimale konservative holdningen. Det som tilslører sannheten, i følge Barr, er at fundamentalismen ved dette ikke vurderer alternativene i virkeligheten, men søker automatisk til den løsningen som bekrefter hennes norm om Bibelens ufeilbarlighet. (Barr 1981, 88)

Det er altså minimum to endringer i fundamentalisters retorikk. ”the gap theory” og ”the maximal-conservative approach” er to måter å komme til rette med moderne krav og manglende grunnlag for å hevde det de hevdet tidligere. De bruker nå i større grad argumenter fra annen forskning som de tidligere blankt avviste. Dette er i følge Barr nødvendigvis ingen positiv utvikling. Det er bare enda et bevis på at deres hovedanliggende ikke er å tolke Bibelen på en mest mulig forsvarlig måte, men først og fremst bevare deres primære prinsipp om Bibelens ufeilbarlighet, på alle tenkelige måter.

2.3. Jan-Olav Henriksens forståelse av fundamentalismebegrepet.

2.3.1. Bakgrunn, kontekst og fagdisiplinære forutsetninger

Jan-Olav Henriksen er dr.philos og dr.theol og er ansatt som professor i religionsfilosofi ved Det teologiske menighetsfakultetet i Oslo. I boken *Religion. Mellom troens isolasjon og uvitenhetens forakt* (Henriksen 2011) omtaler han religionens rolle i samfunnet, og han forklarer hvorfor kunnskap om religion er viktig for alle som er opptatt av forståelse for menneskelig kultur. Han tematiserer også debatten vedrørende religionens rasjonalitet. Her vier Henriksen mye oppmerksomhet til fundamentalismens manglende evne til å fremstå som en ansvarlig aktør i samfunnsdebatten generelt og i den teologiske debatten spesielt. Han fokuserer også på den

fundamentalistiske fromhetsytring, og han ser derfor på fenomenets holdninger og overbevisninger i et religionsfilosofisk perspektiv

Konteksten Henriksen skriver inn i er primært den norske. I boken skiller han mellom to typer fundamentalistiske retninger; tradisjonell fundamentalisme og neo-fundamentalisme.⁶ Han skriver at denne skjelningen mellom de to ulike fundamentalistiske retningene bare delvis fungerer på norske forhold, men velger likevel å ta den med. Det som kjennetegner neo-fundamentalismen er at den primært finnes i karismatiske menigheter i byene, mens tradisjonell fundamentalisme er den fundamentalistiske retningen som er sterkest knyttet til Kirken, og finnes også i viss grad i den pietistiske organisasjonskristendommen. (Henriksen 2011, 71)

Det er stor forskjell på den kristne fundamentalismen vi finner i USA og den vi finner i Norge, hevder Henriksen. Disse har lite til felles. I tillegg forstår han det slik at det finnes lite ideologisk bevisst og tydelig fundamentalisme i Norge. Det man finner i Norge er uansett en ”mykere” form for fundamentalisme enn den man finner i USA. Det er mer elementer og trender som har enkelte elementer som kategoriseres som fundamentalisme. (Henriksen 2011, 68) Henriksen påpeker at det er mer utbredt med biblisme og kreasjonisme i den norske virkeligheten. (Henriksen 2011, 64)

Henriksen forstår fundamentalisme med utgangspunkt i et religionsfilosofisk perspektiv. Dette gjør at han fokuserer på hvordan fundamentalistene forstår virkeligheten, og hvordan de oppfatter sin egen rolle i verden, samt deres evne til å analysere sin egen posisjon. Hans innledningsvise definisjon er dermed som følger:

...fundamentalisme er en form for bokstavtro religion som ikke anerkjenner verken moderne innsikter i hvordan tolken selv er en av betingelsene for teksttolkning, eller hvordan hellige skrifter er resultatet av historiske prosesser som involverer ulike menneskelige grupper og interesser. I tillegg har fundamentalismen et samfunnsprogram: Samfunnet skal organiseres og styres i overensstemmelse med det som finnes av anvisninger i de hellige skriftene. (Henriksen 2011, 63)

Her ser vi at en av Henriksens kjennetegn på fundamentalisme er dens manglende anerkjennelse

⁶ Skillet mellom tradisjonell fundamentalisme og neo-fundamentalisme har Henriksen hentet fra Pål Kjetil Botvar og Pål Repstads analyse av en religionsundersøkelse i 1991.

av moderne innsikter. Videre at fundamentalismen ønsker å påvirke samfunnet i tråd med sin egen religiøse overbevisning. Det som er interessant å spørre om videre, er da hvordan denne manglende anerkjennelsen av disse moderne prosessene gir seg til uttrykk, samt om hvilken påvirkningskraft den norske fundamentalismen har på den norske kirkevirkeligheten.

Henriksens kontekst er altså primært den norske. Han vurderer fundamentalismens fromhetsytringer i et religionsfilosofisk perspektiv. Videre deler han opp fundamentalismen i to ulike retninger. Han vektlegger at den norske fundamentalismen skiller seg fra den amerikanske fundamentalismen ved at den norske versjonen er ”mykere”, samt at det i større grad er fundamentalistiske fragmenter i den norske kirkevirkeligheten som kan sies å defineres som fundamentalistisk. Biblisisme og kreasjonisme er mer utbredt.

2.3.2. Fundamentalismens kommunikative orientering

Henriksen skiller mellom det han kaller en kommunikativt orientert form for religion, og fundamentalisme. (Henriksen 2011, 87) Dette viser at Henriksen i stor grad vektlegger religionens evne til kommunikasjon og språkliggjøring, og at mangelen ved fundamentalismen er at den ikke er kommunikativt orientert. Henriksen skriver:

Religion kan ha betydning fordi den har mulighet til å kritiseres. Kritikk skal her ikke bare forstås som negativt og avvisende, men snarere som noe prøvende og skjelnende, som gir grunnlag for å identifisere godt og mindre godt ... Fundamentalismen inntar en – selvtiltatt - privilegert posisjon der den mener seg å kunne si hva som skal være avgjørende for samfunnets liv, uten at dets votum blir kritisk prøvet. Den mangler evnen til å skjelne mellom sak og saksuttrykk, Gud og forestillinger om gud, og dermed mister den muligheten for å prøve og å relativisere egne oppfatninger. Slik sett er fundamentalismen uttrykk for en potensiell form for maktbruk: ettersom dens posisjoner ikke inviteres til samfunnsborgernes frie tilslutning gjennom sin bruk av fornuft og refleksjon, men bare handler om å være lydige mot den som er den autoriserte utlegger av sannheten. (Henriksen 2011, 87)

Her berører Henriksen flere elementer ved fundamentalismen. For det første setter fundamentalismen religionens betydning på spill. Henriksen påpeker at fundamentalisme ødelegger for å ta annen religion alvorlig, samt at den til og med kan tenkes å fremme

sekulariseringen, ettersom den distanserer seg fra kritikk og selvkritikk. Dermed isoleres og privatiseres religionen (Henriksen 2011, 63-88)

Det er også et viktig element at Fundamentalismen bruker et språk som ikke reguleres i møte med samfunnet. De opptrer kategorisk og lite selvprøvende utover en selvtiltatt posisjon av å ha rett. Dette gjør, i følge Henriksen, at konservative posisjoner mister gjennomslagskraft i den offentlige diskusjonen. (Henriksen 2011, 97) Her forstår jeg Henriksen slik at han kritiserer fundamentalistiske holdninger om sin egen selvsagte autoritet på det grunnlag av at den ikke begrunner sine egne normative utsagn på en slik måte at de fremstår som gyldige eller troverdige i en diskurs med andre som ikke har den samme overbevisningen som dem selv. De kan ikke gjøre sine religiøse overbevisninger tilgjengelige for kritikk eller debatt. Dermed svekkes den normative autoriteten til religion generelt, og som er med på å frata religionen troverdighet og moralsk gyldighet i møte med sekulære kristne eller ikke-kristne.⁷

Henriksen berører språkets forhold til virkeligheten når han hevder at fundamentalismen ikke mestrer å skjelne mellom sak og saksuttrykk, og Gud og forestillinger om gud. Her forstår jeg Henriksen slik at han hevder at fundamentalister ikke klarer å se forbi sin umiddelbare forståelse av en sak eller av gud. Deres umiddelbare oppfattelse har blitt en del av deres religion. Slik vil en rasjonalisering eller skjelning mellom opplevelsen og saken eller Gud innebære en fornektelse av deres egen religion. Språket begrenser dermed muligheten for å oppnå en dypere forståelse av sine egne opplevelser.

Lydighet versus fornuft og refleksjon er også et element som vektlegges i møte med fundamentalismens posisjoner (Henriksen 2011, 87) Henriksen påpeker at dette kravet om lydighet er en potensiell form for maktbruk. Her er det tydelig at fundamentalismen er umoderne i sin manglende forståelse for teksttolkning og historiske prosesser, men også i sin nedvurdering av menneskets fornuft og refleksjon. Slik jeg forstår Henriksen, ønsker han å påpeke at dette er maktbruk, ettersom denne lydighet

⁷ Her forstår jeg sekulære kristne slik Henriksen bruker betegnelsen i boken sin: "Med sekulær kristendom mener jeg da en fromhetstype og trosform som lar troen fungere i et mer differensiert forhold til elementer i dagliglivet. Eller for å si det annerledes: mer åpen og avstemt mot andre former for kultur og kunnskap" Jan-Olav Henriksen, *Religion. Mellom troens isolasjon og uvitenhetens forakt* (Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2011, 74)

ikke forutsetter egne overbevisning, men snarere er en form for underkastelse som ikke lar seg rettferdiggjøre av andre argumenter enn fundamentalistenes selvtilagte autoritet.

Henriksen tar altså for seg fundamentalistenes underminering av andre religioner ved at de misbruker sin rolle som religiøs aktør i samfunnet. Videre kritiserer han dem for å ikke klare å gjøre sine egne religiøse overbevisninger tilgjengelig for kritikk. Han kritiserer også deres fokus på lydighet til autoriteter, og hevder at denne lydigheten kan være en potensiell form for maktbruk ettersom den ikke anerkjenner eller inviterer til bruk av fornuft.

2.3.3. Fundamentalisme som fromhetsytring.

I tillegg til å beskrive fundamentalismen ideologiske komponenter, fokuserer Henriksen på fundamentalismen som fromhetsytring. Her påpeker han at han ikke ser fundamentalisme i norsk sammenheng som identisk med intoleranse og fanatisme. Som fromhetsytring ser han på personlig overbevisning og en holdning. Videre som en bestemt væremåte med bakgrunn i en bestemt selvoppfatning og psykologi. (Henriksen 2011, 70)

Fundamentalismens klare skiller mellom ”innenfor” og ”utenfor”, eller om godt og ondt, er et retorisk kjennetegn. Henriksen henviser til studier av fundamentalisme i New York utført av forskeren C.B. Strozier.(Henriksen 2011, 74) Her var det tydelig at fenomenet ikke ble begrenset ved at det eksisterte i en moderne storby. Det som var særlig interessant var at fundamentalismens motsetningsfylte språk satt ord på vanskelige opplevelser og språkliggjorde ødelagte livsfortellinger. Det kunne se ut som om mennesker som hadde opplevd traumatiske ting i sin egen livshistorie opplevde at dette kunne forstås i et fundamentalistisk språk. Dette gjorde at Strozier konkluderte med at fundamentalismen mestret å skape en ny livserfaring, og dermed gav sjansen til å starte et nytt og helere livsprosjekt. Han påstod i den forbindelse at fundamentalismen er ”en respons på grunnleggende problemer som finnes i hele vår moderne kultur, og som angår alle.” (Henriksen 2011, 75)

Henriksen påpeker også at en fundamentalist ikke forholder seg ansvarlig til andre enn gruppen hun tilhører, og at personen derfor blir stilt utenfor i mange sammenhenger. Dette er likevel noe som kan spille mindre rolle ettersom fundamentalisten opplever å være en viktig del

av helheten i gruppen. Behovet for å holde noe fast, behovet for å få selvbekreftelse på at det man holder fast er rett, og mulighetene for at hun kan oppleve seg som en viktig aktør i både verdenssamfunnet og i sitt eget liv, er behov som dekkes. En opplevelse av å være blant de få, en av de utvalgte som kjemper mot resten av verden danner en forskjells-religiøs måte å leve ut sin religiøse identitet på. (Henriksen, Religion. Mellom troens isolasjon og uvitenhetens forakt 2011, 80-81)

Å se på fundamentalisme som fromhetsytring danner en forståelse av fenomenets positive funksjoner hos mennesker som har en ødelagt livsfortelling. Slik ser vi også at fenomenet dekker behov hos dem som trenger selvbekreftelse og klare skiller. Det kan også gi mennesker muligheten til å oppleve at de er en viktig aktør i sitt eget liv og i verdenssamfunnet.

2.4. Steve Bruces forståelse av fundamentalismebegrepet.

2.4.1. Bakgrunn, kontekst og fagdisiplinære forutsetninger

Steve Bruce er professor i sosiologi ved Universitetet i Aberdeen og har skrevet en rekke bøker om religion og samfunn. Han har skrevet flere bøker om forholdet mellom politikk og religion. I boken *Fundamentalism* (Bruce 2010) gjennomfører Bruce en case-studie av den protestantiske fundamentalismen i USA. Bruce problematiserer tidlig utfordringer selve problemet begrepet står overfor. Han poengterer at flere forskere og sosiologer hevder at begrepet har blitt så utvannet at det ikke har noe for seg å bruke det lenger. Bruce hevder likevel at begrepet har livets rett, ettersom det som regel har en umiddelbar kommuniserbarhet ved seg. (Bruce 2010, 12)

Bruce innfører et skille mellom kollektiv og individuell fundamentalisme. Han hevder at dagens islamske fundamentalisme har mer til felles med den kristne korstogstenkningen enn den kristne fundamentalismen i dag. Derfor er det ikke alltid fruktbart å sammenlikne fundamentalisme på tvers av religioner i en forenklet historisk utvikling. Han hevder derfor at den protestantiske fundamentalismen er individualistisk og moderne, i motsetning til den islamske fundamentalismen, som er førmoderne og kollektiv. (Bruce 2010, 9)

Brukse gir ingen definisjon av fundamentalisme, men han gir en seks punkter som han mener kjennetegner fundamentalismen som fenomen. Disse kan settes opp som følger:

- a) Troen på et perfekt fortidig samfunn
- b) Fundamentalisten mener at Bibelen er ufeilbarlig.
- c) Fundamentalismen oppstår i en tradisjonell kultur, men er ikke selv tradisjonell.
- d) Fundamentalisten innehar en ambivalent sosioøkonomisk status.
- e) Fundamentalisten benytter seg av moderne teknologi. (blant annet TV-sendinger)
- f) Fundamentalismen er sterke motstandere av moderniteten.

Jeg vil gi en kort gjennomgang av noen av elementene i punkt a og i punkt c. På hvilken måte hevder Bruce at fundamentalismen ikke er tradisjonell, og hva betyr det at de tror på et perfekt fortidig samfunn?

2.4.4. Fundamentalismens forståelse av sin historie og sin egen samtid

Bruce hevder at fundamentalismen oppstår i tradisjonelle kulturer, men at de ikke er tradisjonelle i en enkel forståelse av begrepet. Bruce påpeker at det må være nok av den gamle religionen for å inspirere og gi symbolsk støtte til dem/den som ønsker å dominere. Derfor er ikke fundamentalistene overlevende fra en gammel religion som blir truet, enda de kanskje har denne selvoppfattelsen. Han hevder at fundamentalistene er reaktive. Deres konservatisme er ikke konservering men en kreativ nyskaping av fortiden til fordel for nåtidige formål. Slik hevder Bruce at fundamentalismen er formet både av de truslene de selv opplever mot tradisjonen og av mulighetene som ligger i å stå imot disse truslene. (Bruce 2010, 13) Slik jeg forstår Bruce kritiserer han fundamentalistene for å ikke ha nok innsikt i sin egen form for modernitet. De kritiserer den moderne og sekulære kultur, men er i høy grad en del av denne.

Bruce hevder at fundamentalismen ikke bare er en religiøs bevegelse. Da ville den ikke vært til noen bekymring for noen utenfor den religiøse bevegelsen den tilhørte. Den som er slående med fundamentalismen er dens ønske om å nyskape og påvirke samfunnet og verden i sin helhet, og at dette ofte innebærer å bruke alle midler tilgjengelig. Dette betyr imidlertid ikke at alle fundamentalistiske grupper er voldelige, eller at en gruppe må være voldelig for å bli definert som fundamentalistisk. (Bruce 2010, 7) Bruce vektlegger at grensen mellom religiøse grupper og

sekulære grunner for konflikt ofte går over i hverandre. Som eksempel på dette er at man som regel ser at konflikter følger grensene til tidligere politiske eller militære grenser. Det som er påfallende er at både etniske, religiøse og andre sekulære grunner er med på å skape grensen mellom "oss" og "de andre". Bruce hevder at det er umulig å forstå fundamentalisme uten å vektlegge andre faktorer enn religion. Bruce skriver: "We will not understand fundamentalism if we try to divorce it from the social, economic and political contexts in which it arises." (Bruce 2010, 8) Her er det tydelig at Bruce forstår det slik, at det er viktig å ikke se på det religiøse elementet i fundamentalismen avsondret fra de sosiale, økonomiske og politiske kontekstene deres talsmenn befinner seg i. Slik jeg forstår Bruce her, mener han at teologi og religiøs overbevisning ikke kan frigjøres fra slike kontekster.

Som et vesentlig trekk ved fundamentalismen poengterer Bruce at er dens tilbakeblikk på et perfekt fortidig samfunn. For kristne fundamentalister vil dette som regel være den første kristne kirken, Her er det tydelig at han anser dette fortidige samfunnet som en utopi, og at han hevder at slike samfunn som fundamentalismen peker på i virkeligheten ikke har eksistert. (Bruce 2010, 13)

2.5. Sammenfatning og analyse

Etter en gjennomgang av de fire ulike forståelsene av fundamentalisme, er det tydelig at de ulike forfatterne har et svært ulikt perspektiv i møte med fundamentalismen. Dette gjør at de vekter ulikt, men også at de belyser en problematikk rundt fenomenet som viser hvor dyptgripende effekter fundamentalisme har. En samlesning av de ulike forståelsene viser også hvilket komplekst fenomen det er, og at det ikke er enkelt å forstå dets plass i verdenssamfunnet generelt, eller i menighetssammenheng spesielt.

Bibelens ufeilbarlighet er også et prinsipp som alle forfatterne forbinder med fundamentalisten. Fundamentalisten vil hevde at Bibelen ikke har noen feil, og vil hevde at den historisk-kritiske metode er ute etter å finne "feil" i Bibelen. Dette prosjektet er med på å undergrave Bibelens autoritet, og er derfor ikke en formidler av et sant og kristent budskap om Bibelen. Dette ser ut til å være et element som er gjennomgående i all deres samvirke med verden. Dette underbygger Barr sin påstand om at Bibelens ufeilbarlighet er

selve den aksene fundamentalismen snurrer rundt. Dette argumentet bruker de i alle deler av sin livsutfoldelse, og ser ut til å være deres eneste teologiske utgangspunkt.

Avvisningen av det moderne ser også ut til å være et annet kjennetegn ved fundamentalismen. De stiller seg kritisk til en moderne, og således en differensiert og sekulær virkelighet. En fundamentalist vil i følge alle våre forfattere hevde at verden slik de forstår den hadde vært et bedre sted om religionen var det sentrale for samfunnets liv. Dette leder opp til deres syn på sin egen historie. På mange måter ser det ut til at fundamentalismen ikke ser sin historie slik som utenforstående ser den. De opplever selv at de står i en klar linje tilbake til nytestamentlig tid, og at det er lite eller ingenting som skiller deres måte å leve ut sin religion på fra de første kristne. Slik ser de ikke selv at de selv er et produkt av moderniteten.

I analogi med deres avvisning av moderniteten, står også deres avvisning av bibelkritikken. Dette medfører at fundamentalisten ikke anser moderne bibelforskning eller noen som er påvirket av denne å være "ekte" kristne. Det er derfor bare de ledere og forkynnere som er enig med dem selv som er de riktige formidlere av sann kristendom. Ettersom mye fundamentalistisk tankegang ser ut til å eksistere innenfor etablerte kirkesamfunn, forstår jeg dette som en eventuell kilde for konflikt mellom lederskap i Kirken, og medlemmer påvirket av fundamentalistisk tankegods. Fundamentalisters lojalitet ligger dermed i favør av det fundamentalistiske utgangspunkt, og lojaliteten svekkes dermed til Kirken som institusjonell forvalter av religiøs sannhet. Deres avvisning av modernitet og bibelkritikk fører med seg en avvisning av ledere som ikke er enig med dem selv, og i ytterste konsekvens en avvisning av Kirken som demokratisk institusjon.

Folkekirkens eksistens ser ut til å være fundamentalismens store skrekk. Folkekirkens struktur er en demokratisk struktur som ser ut til å stå i sterk kontrast til deres krav om lydighet over rasjonalitet og refleksjon. Dersom fundamentalistisk tankegods eksisterer innenfor kirken, er det nærliggende å tenke at dette kan danne en sterk opposisjon til folkekirken. Med dette mener jeg ikke å påstå at alle som er imot folkekirken er fundamentalister, men snarere å påstå at i følge dette forstår jeg det slik at fundamentalister er imot folkekirken.

Fundamentalismen ser også ut til å ha som kjennetegn at den ikke evner å bedrive selvkritikk eller å reflektere over egne overbevisninger. Dette ser ut til å være det elementet som setter fundamentalismen i størst spenn i møte med annerledes tenkende. I forbindelse med dette ser det ut til at fundamentalismen har et grunnleggende problem; nettopp at de ikke forholder seg til teologi, slik Barr påpeker, men til doktriner. Dette henger sammen med Henriksens argument, slik jeg ser det, om at fundamentalistisk retorikk er preget av klare skiller, og setter opp motsetninger i stedet for å gi saksvarende fremstillinger. Dersom nettopp denne retorikken er noe som bidrar positivt i fundamentalisters indre liv, og som gjør at de kan sette sine egne ødelagte livsfortellinger inn i en større helhet, møter vi en utfordring. Å argumentere med en fundamentalist på et rasjonelt grunnlag fører til at hun opplever hele sitt livsprosjekt og livstolkning som truet. Dersom det religiøse språket mister karakteren av å være selvsagt og av å ha klare skiller mellom for eksempel godt og ondt, gjør dette at språket de har for å beskrive sitt eget liv forsvinner. Et krav om selvkritikk eller at de evner å prøve sitt eget votum ser dermed ut til å være et umulig krav.

I forbindelse med dette tenker jeg at det må være nærliggende for Kirken å arbeide med nettopp denne språkliggjøringen av menneskelig erfaring og å skape steder der mennesker opplever å være en viktig aktør i verdenssamfunnet og i sitt eget liv. Ettersom alle forfatterne hevdet at fundamentalismen er et moderne fenomen, som eksisterer og begynner å eksistere i et sekulært samfunn, vil Kirken dermed ha muligheten til å komme en eventuell fundamentalistisk fremvekst i forkjøpet dersom den møter mennesker med behov for tolkning av eget liv på en tydelig måte.

Fundamentalister ønsker å påvirke samfunnet. Felles for flere av forfatterne var at de anså dem for å ha sterke meninger om hvordan samfunnet burde være utformet og styrt. I Norge har de likevel liten politisk makt, men de er opptatt av etiske spørsmål, særlig knyttet til familie og samliv. Det som imidlertid er påfallende er at de hevder å vite hva som er riktig for alle samfunnsborgere, uavhengig religiøs overbevisning. Dette er selvfølgelig et vanskelig element, ettersom de ikke kan prøves kritisk eller evner å skjelne mellom sak og saksuttrykk. Men likevel tenker jeg at dette er møtepunktet mellom fundamentalismen og det Henriksen kaller den sekulære kristendom. Alt for mange diskusjoner ser ut til å ha blitt tatt på dette nivået av fundamentalismens ideologi. Jeg leser alle forfatterne slik at deres

standpunkt i moraletiske spørsmål er overbygningen til en mer grunnleggende uenighet med sekulær kristendom. Å unngå situasjoner der det ikke er mulig å snakke om den religiøse basis for slike standpunkter virker viktig, ettersom slike moraletiske standpunkt nødvendige konsekvenser av de grunnleggende fundamentalistiske prinsippene.

Brekke og Bruce ser ut til å motsi hverandre når de skriver om fundamentalismens forhold til religionen. Brekke definerer fundamentalisme som et religiøst fenomen, mens Bruce hevder at fundamentalismens grunnleggende begrunnelser ofte finnes i det sosiale, politiske eller økonomiske forhold. Likevel ser jeg for meg at det er mulig å tolke dem slik at Brekke fokuserer på at fundamentalister bruker religiøst språk og religiøse bilder i sin retorikk. Bruce forstår imidlertid fundamentalisme som noe som går ut over religionen, og at fundamentalister dermed ofte primært ikke har religiøse overbevisninger som grunnlaget for sin fundamentalisme. Her tenker jeg også at skillet mellom fundamentalisme i USA og i Europa kommer til syne. Det er tydelig at fundamentalismen i USA er påvirket i mye større grad av slike forhold. Derfor tror jeg også at en videre analyse av Bruces påstander i møte med den europeiske fundamentalismen er meningsløs. Jeg synes imidlertid det er et viktig aspekt å ha med seg i møte med fenomenet. Det er ikke alltid at et fokus på religion eller teologi er tilstrekkelig i møte med fundamentalismen.

Visse elementer i fundamentalismen kommer tydelig frem i en samlesning av disse forståelsene av begrepet fundamentalisme. Det som er mest gjennomgående er fundamentalismens bibelsyn, forholdet de har til det moderne, motstand mot bibelkritikk og deres tro på at samfunnet bør reversere differensieringen og igjen har Guds Ord som styrende prinsipp. Det som problematiserer et møte med fundamentalismen er deres manglende evner til å kommunisere på en saksvarende måte, og fraværet av en gangbar teologi og en evne til å prøve sitt eget votum. Da er det spennende å se på hvordan fundamentalismen utfordrer Kirken til å gjøre seg opp egne vurderinger i møte med fundamentalismen. Hvilke grunnleggende forutsetninger for en diskurs om kristen fundamentalisme må Kirken ta høyde for i møtet med fenomenet?

3. Møtet med fundamentalismen

I en diskurs om kristen fundamentalisme er det ikke bare å kjenne motparten som er viktig. Det er også av grunnleggende betydning å kjenne til sine egne forutsetninger for å inngå i en diskurs. Kan hende vil man kunne påstå at det ikke er noe felles grunnlag for en slik diskurs overhodet. Oppgavens spørsmål etter grunnleggende forutsetninger for en diskurs om kristen fundamentalisme spør ikke bare etter kjennskap til fundamentalismen, den spør også etter om Kirken selv har grunnleggende forutsetninger for denne diskursen. I dette kapitlet spør jeg derfor etter hvilke elementer i Kirkens selvforståelse og forståelse av fundamentalisme som kan være av slik art at det forplikter til, åpner opp for eller ønskes en diskurs om fenomenet.

Det er mange elementer som kan tas tale for at Kirken ikke har noen grunn til å inngå i en diskurs om fundamentalisme. Fundamentalisme er for eksempel ikke en stor utfordring i den norske virkeligheten vil noen kunne hevde. Norge er også et såpass lite land, at eventuelle fundamentalister heller ikke har særlig stor mulighet til å danne en trussel mot vårt politiske system eller for Kirkens demokratiske struktur. Jeg vil si meg enig i dette, men jeg vil likevel påpeke noen faktorer som likevel kan gjøre det aktuelt å ha en føre var holdning til fundamentalismen. Disse vil være bearbeidet etter den kjennskapen vi fikk til fenomenet i det forrige kapitlet

Fundamentalismen er ikke et fenomen som kan sies å være særlig gammelt. Det er som flere av våre forfattere hevdet et moderne fenomen som opplever seg selv som et alternativ til et sekulært og differensiert samfunn. Dette gjør at vi ikke kan bruke dagens fundamentalisme til å si hvordan morgendagens fundamentalisme vil se ut. Jeg mener ikke å si at fremveksten av fundamentalisme kommer til å eksplodere, men at fundamentalisme ikke bare eksisterer i, men også oppstår i moderne og sekulariserte samfunn. Det ser ut til at fundamentalismen møter moderne menneskers behov, på tross av at den verken appellerer til rasjonalitet eller refleksjon.

De behovene som fundamentalismen ser ut til å møte, er behovet for enhet og tilhørighet. Videre er det behovet for livstolkning og å anse seg selv som en viktig aktør i en større sammenheng. Mange av disse behovene er behov Kirken selv har mulighet til å dekke. Dette gjør at en diskurs med fundamentalister kan åpne for et fokus på Kirkens livstolkning i menneskers liv. Ikke ved at fundamentalistene nødvendigvis skal lære oss at Kirken ikke strakk til, men på at Kirken selv kan hevde at den gir et alternativ til denne livstolkningen som er annerledes, men

ikke dårligere. Dersom Kirken ikke inngår i diskursen, så tar den ikke på alvor at den også har noe viktig å si om livene til fundamentalister. Det er ikke bare ikke-kristne som ifølge Kirken trenger å høre evangeliet, det er også fundamentalistene. Her er det igjen viktig å presisere at jeg ikke mener at Kirken skal delta i diskursen med den holdning om at dette er en misjonsmark. Men snarere kan det tenkes at Kirken bør vurdere en slik diskurs med den grunn at den har en forpliktelse til å forholde seg til mennesker som Skapelse. Noe som innebærer at den anser fundamentalistenes livstolkning som ufullstendig i teologisk forstand.

Videre påpekte Bruce at man ikke skal forstå fundamentalismen som kun et religiøst fenomen. Det har ofte sine begrunnelser i økonomiske, politiske og sosiale faktorer. Norge er et rikt, relativt lite og demokratisk land. Jeg hevder likevel at slike faktorer i fremtiden kan være med å bygge opp under fundamentalismen. Økonomiske nedgangstider, uenighet om innvandring, islamofobi og menneskers opplevelser av å ikke bli sett og hørt i offentlige debatter kan være med på å skape fiendebilder. Slik kan vi risikere at personer blir mer lojale mot gruppen de tilhører på tross av at de dermed blir marginalisert i samfunnet generelt. Derfor vil det kunne være viktig at Kirken deltar i en diskurs om fundamentalisme, ettersom en slik diskurs vil kunne fungere som et sted hvor slik frustrasjon blir artikulert. Videre vil en slik diskurs kunne føre til at gruppers eventuelle bruk av kristendom eller kulturkristendom som identitetsbærende for gruppen vil kunne bli utfordret og prøvet ved at Kirken peker på at kristendommens historie og røtter på ingen måter stammer fra Norge.

Dette er altså utgangspunktet for hvordan jeg mener at Kirken bør vurdere sine grunnleggende forutsetninger for en diskurs om kristen fundamentalisme. Kirken har mulighet til å dekke de samme behovene som fundamentalismen dekker. Det er likevel ikke sikkert at den norske virkeligheten i fremtiden ser ut som den gjør i dag. Derfor tenker jeg at det er mulig å innta en føre var holdning til fenomenet, uten å krisemaksimere eller å overdrive norsk fundamentalisme. Det er likevel flere utfordringer Kirken står overfor i en vurdering av om det er ønskelig å få fundamentalistene i tale.

3.1. Fundamentalismens tvetydighet

Det kan være vanskelig å vite om fundamentalistene kan betegnes som kristne i den norske kirkes betydning av kristen. Barr påpeker at Fundamentalismen går på kryss av kirkesamfunn.(Barr

1981, 20) Dette gjør at man vanskelig kan bestemme hvor fundamentalismen eksisterer. Så hva gjør man med noen som påberoper seg å være kristne, påberoper seg å forsvare kirken mot trusler, hevder at de er konservative kristne og forsvarere av troen, men som på alle måter bryter med grunnleggende etiske prinsipper Kirken står for? Eller hva om det kun er fundamentalistiske fragmenter som preger en ellers så avbalansert menighet? Henriksen påpeker at når vi snakker om en dialogorientert Kirke er det lett å være naiv:

Faren når vi snakker om en dialogorientert kirke, eller i det hele tatt om dialog i en kirkelig sammenheng, er imidlertid at det blir for generelt. Det er vanligvis ikke interessant å snakke om dialog uten at vi også får et klart begrep om *hvem dialogen føres med, og hva som er målsettingen for dialogen*. Det første vi da kan gjøre, er å skjelle mellom dialog innad i Kirken på den ene siden, og utad i møte med ulike grupper i samfunnet på den andre.”(Henriksen, Religion. Mellom troens isolasjon og uvitenhetens forakt 2011, 210)

Her kan man tenke seg at fundamentalistene kan stille i en åpen kategori. På en side kan fundamentalister anees å være en gruppe i samfunnet, eller de kan anees som en gruppe innad i Kirken. Dette er en av utfordringene i diskurs om kristen fundamentalisme. Utfordringen som stilles til oss er at noen vil oppleve denne diskursen som en intern diskurs som bør føres innad i Kirken. Andre vil anse denne diskursen som en diskurs som bør ha som formål å avgrense fundamentalismen fra Kirken.

Henriksens skille mellom tradisjonelle fundamentalister og neo-fundamentalister er også et skille mellom de to ulike fundamentalistiske retningenes ønske om samhandling og samarbeid med andre konfesjoner og andre som ikke er enige med dem. Her fremstår den tradisjonelle fundamentalismen som mer åpen for samhandling og økumenikk. Henriksen påpeker at dette kan være fordi tradisjonelle fundamentalister i større grad er knyttet til Kirken, mens neo-fundamentalistene som regel tilhører mer lukkede karismatiske menigheter, og vektlegger sterkere et skille mellom navnekristne og gjenfødte kristne. Dette fører igjen til et klarere skille mellom dem som er ”utenfor” og dem som er ”innenfor”. (Henriksen 2011, 85) Her ser vi at det er mulig å tenke seg at en dialog med neo-fundamentalismen vil kunne anses som en ytre dialog, mens en dialog med tradisjonell fundamentalisme kan karakteriseres om en dialog innad i Kirken,

Jeg vil hevde at en skjelning i norsk kontekst mellom fundamentalisme som et ytre kirkelig fenomen eller et indre kirkelig fenomen ikke er konstruktivt. Et utgangspunkt for en eventuell diskurs om kristen fundamentalisme bør likevel være skjelningen mellom fundamentalisme som det Henriksen kaller ”fasttømret ideologisk bevisst fundamentalisme” (Henriksen 2011, 68) og fundamentalistiske elementer som preger den norske kirkevirkeligheten. Dersom grupperinger i større grad vil kunne defineres ved det sistnevnte, vil det kunne være mulig i en diskurs å forvente at disse ville kunne delta på en konstruktiv måte.

Når det kommer til Henriksens krav om at vi må få et klart begrep om hva som er formålet ved dialogen, vil jeg peke at Habermas’ uttrykk om gjensidig forståelse kan stå som et foreløpig utgangspunkt. Å ha enighet som målsetting for en diskurs med fundamentalister mener jeg er feil. Men en gjensidig forståelse av motpartens overbevisning som formål ved dialogen mener jeg at kan fungere.

3.2. Teologi som normativ virksomhet

Grunnen til at Kirken utdanner prester og forsker på teologi, er nettopp på grunn av at vi opplever at vi har noe viktig å si. Men hva er det som gjør at Kirken får troverdighet? Dersom Kirken kan hevde at den har noe viktig å si til mennesker i dag, og at dette er gyldig, så har det likevel ingenting å si dersom tilhørere ikke opplever at det den sier er gyldig. Hvordan kan Kirken begrunne sin selverklærte normative virksomhet?

Habermas er ingen teolog, men han reflekterte rundt selve begrepet normativitet, og han er en av dem som hevder at normativitet ikke er noe som kan kreves ved at man henviser til noe som allerede er der. Normativitet er noe man skaper og fortsetter å skape ettersom det oppleves gyldig. Nørager skriver om Habermas:

Man kan også si, at Habermas ved å ta parti for fornuften plasserer seg hinsides de tradisjonelle diskusjoner for eller imot en eventuell normativitet; det er nemlig ikke et spørsmål om, hvorvidt ”meningen” eller ”det gode” i tilværelsen er noe som foreligger på forhånd eller ei, - det dreier sig tvert imot om å betrakte *normativiteten* som noe, der *bliver til i språket*. Som vi skal se,

innfører Habermas dermed det normative grunnlag som noe dynamisk og prosessuelt.⁸(Nørgaard 1989, 86)

Her ser vi at Habermas fokuserer på fornuften og språkets mulighet til å skape normativitet. Kirken er forpliktet til Bibelen, men det er gjennom å utvikle og å formidle et teologisk språk som skaper en forbindelse mellom mennesker og Bibelen at de evner å skape en normativ virksomhet. Det er ingen vits i å ha en Kirke som har en selvforståelse som normativ, men som ikke skaper tillit. Her mener jeg at Kirken ved å utvikle et teologi som kan prøves, kritiseres og justeres, danner hele grunnlaget for sin normativitet.

Dette er en av de elementene som fundamentalismen ikke klarer. Den klarer ikke å prøve sitt eget votum, og blir derfor stående uten grunnlag for å kunne si noe normativt. Dette er en av de elementene som kan være mest problematisk i møte med fundamentalister. Problemet viser seg også idet både Kirken og fundamentalismen bruker Bibelen som utgangspunkt for sin teologi, eller sine doktriner. Kirken står derfor med et ansvar mener jeg. Den står med ansvaret for å kommunisere Bibelens ord på en slik måte at ikke fundamentalistiske doktriner stenger menneskers forståelse av Bibelen. Det er viktig å presisere i møte med fundamentalismen, at den historisk-kritiske metode ikke har som formål å finne "feil" i Bibelen. Å kaste seg på en diskusjon om ufeilbarlighet vil være meningsløst i og med at det er fundamentalistene som er opptatt av dette. En historisk-kritisk metode vil i følge Barr åpne for at det for første gang er mulig å lese tekstene uten å problematisere "feil", men for å forstå hva det er teksten vil si oss. Dersom vi går inn i diskusjonen om "feil" i Bibelen godtar vi på mange måter fundamentalistenes perspektiv. Det er andre elementer i tolkningsprosessen som er mye viktigere for en historisk-kritisk lesning. (Barr 1981, 55)

Fundamentalisters oppfatning av sin egen autoritet er en selvsagt og ugjennomtenkt oppfatning. Henriksen skriver:

I stedet for å påberope det normative innhold i Bibelen en privilegert status i kraft av at det faktisk står der, kommer man mye lengre - og unngår langt flere problemer - dersom man fokuserer på dens *innhold*. At Bibelens normative materiale skal ha autoritet, er ikke på grunn av dets formale status, men på grunn av at det gir en tilgang til innholdsmessige elementer som

⁸ Min oversettelse

kan la oss se goder og verdier, samt deres begrunnelsespotensiale, tydeligere. Dersom vi ikke kan fremvise en slik innholdsmessig autoritet for vårt etiske standpunkt, hjelper det kristen etikk lite med å løse etiske problemer å bare fokusere på den formale autoritet dette har i kraft av å være del av kanon. (Henriksen 2002, 58)

Her mener jeg at Henriksen slår spikeren på hodet. Det er viktig å begrunne sine standpunkter med en innholdsmessig autoritet. Dersom denne forsvinner, vil teologien forsvinne. Denne autoriteten til å så bedrive en normativ virksomhet mener jeg at forplikter Kirken til å delta i diskurser om teologi. Enhver diskurs omkring teologi vil være et sted hvor Kirken kan stille som en normativ aktør. Denne selvbevisstheten mener jeg at er nødvendig i et pluralistisk samfunn. Henriksen konkluderer:

Det er følgelig bare i lys av en slik argumenterende og diskuterende fremstilling at det er mulig å fastholde teologi som en *normativ* virksomhet. Det normative er derfor knyttet til de argumenter som kan gis for en trosposisjon. Det vi kan begrunne og stå for, argumentere for og dermed stille oss bak med god samvittighet, er det som vi kan fungere autoritativt.” (Henriksen 2009, 98)

3.3 Sammenfatning og analyse

I et samfunn som det norske, er ikke fundamentalisme særlig utbredt. Likevel hevder jeg at det kan være ønskelig med en føre var holdning i møte med fremtiden. Det er tydelig at fundamentalisme er et moderne fenomen som tydelig nok ikke forsvinner. Kanskje er det mulig å tenke seg andre former for fundamentalisme som vil se dagens lys enn den vi finner i dag.

Videre kan det være vanskelig å vite om fundamentalisme skal forstås som et ytre eller et indre fenomen. Det er viktig når vi snakker om Kirken og dialog at man definerer hva slags type dialog det er snakk om, og hva formålet med dialogen er. I en dialog om fundamentalisme vil det være avgjørende at fundamentalistene selv klarer å skape et språk på hvordan deres teologiske meninger forholder seg til Kirkens autoritet. Dette er mer sannsynlig at vil finne sted dersom det ikke er en inntømt hard fundamentalisme, men snarere personer som er påvirket av fundamentalistisk ideologi.

Kirken må i møte med fundamentalismen være tydelige på hva som konstituerer en normativ autoritet, og hva som gjør at Kirken selv mener at den besitter denne. Denne selvbevisstheten er det viktig reflektere også i samfunnet mener jeg. Det er da en av Kirkens plikter å delta i diskurser vedrørende teologi. Her mener jeg også at nettopp der hvor motstanderen ikke er teologisk reflektert, og kun henviser til enkle religiøse prinsipper, at Kirken kan benytte seg av sin gjennomarbeidede teologi. Her kan Kirken problematisere, kritisere, spørre og eventuelt lære. En slik språkliggjøring av uenigheter og ulike skriftsyn vil kunne være et viktig element i en diskurs om kristen fundamentalisme. På denne måten må Kirken kunne være klar over at den i et sekularisert og pluralisert samfunn må fungere som en normativ institusjon og kirke i et samfunn hvor fundamentalismen stadig ønsker å endre og å påvirke Kirken

4. Diskursen

Diskursen er det viktige stedet hvor språket kan gjøre at ulike livsverdener møtes og at forståelse oppstår. Likevel er det ikke slik at det bare er å sette seg ned og snakke. Misforståelser, ordenes flertydighet og manglende forståelse for den andres virkelighetshorisont gjør at det kan være umulig å komme til det som Habermas kaller for gjensidig forståelse. Derfor vil jeg i dette kapitlet kort ta for meg noen elementer ved diskursens vesen.

Habermas bruker et begrep om *kommunikativ handling som modernitetens antropologiske grunnkategori*. I forbindelse med dette er også Hegel den første som tar "det Moderne" opp til filosofisk behandling. Hegel gjør videre subjektivitet og selvbevissthet til modernitetens prinsipp. Habermas fører også denne tradisjonen videre. Men han gjør altså endringer i den, som følge av hans forståelse av metafysikkens sammenbrudd og paradigmeskiftet fra bevissthetsfilosofi til begrepet om kommunikativ handling. (Nørager 1989) Habermas innfører flere gyldighetsbegreper. Dette gjør at man kan kreve ulike versjoner av gyldighet ettersom hvilken type samtale det er, og hvilken verden språket ønsker å beskrive.

En diskurs med fundamentalisten vil være en diskurs om fundamentalistens forhold til sin fundamentale skrifttroskap eller verdensrelasjon. Her er det spennende å snakke om det Habermas kaller for kommunikative talehandlinger. På hvilken måte er det mulig å ha en diskurs om personens eksistensielle egentlighet og hvordan dette gjør at hun selv står ansvarlig for valget mellom sitt forhold til sin fundamentale skrifttroskap eller verdensrelasjonen. Dette er en avgjørende diskurs i møte med fundamentalismen. Dersom fundamentalisten velger sin fundamentale skrifttroskap, vil han eller hun umiddelbart velge bort rasjonaliteten i kommunikasjonen, og med det velge gruppens diskurs over verdensrelasjonen. Dersom vi får fundamentalisten i tale derimot, dersom fundamentalisten åpner for en diskurs om sin egen livstolkning vil det være mulig å komme til en gjensidig forståelse.

Det er noe påfallende/ironisk at den kommunikative handlingen står for Habermas som modernitetens antropologiske grunnkategori, og at fundamentalismen på flere måter er imot denne moderniteten. Likevel vil ansvaret for en verdensrelasjon også angå fundamentalisten.

Derfor vil også fundamentalistene slik vi har forstått dem i de foregående kapitlene være opptatt av å påvirke og å delta i samfunnet. De vil delta, være med, betale skatt og således være med.

4.1. Habermas' teori om kommunikativ rasjonalitet

Habermas skriver om hvordan vi kan forstå språkbruk som talehandlinger. På denne måten deler han derfor måter vi bruker språk på in i ulike kategorier. Som utgangspunkt og formål bruker han det tyske begrepet "Verständigung" = innbyrdes forståelse. (Nørager 1989). Dette kan være med å forklare hvordan en diskurs kan forstås som en måte å nærme seg en meningsmotstander Habermas deler først og fremst inn i ulike handlingstyper med ulike handlingssituasjoner og handlingsorienteringer:

Habermas' handlingstyper (Nørager 1989, 96):

Handlings-orientering	Handlings-situasjon	
	Resultatorientert	Forståelsesorientert
Ikke sosial	Instrumentell handling	
Sosial	Strategisk handling	Kommunikativ handling

Her ser vi Habermas' inndeling av ulike handlinger. En forståelsesorientert handlingsorientering i en sosial handlingssituasjon vil være det som er mest nærliggende å forstå med formålet for diskursen med fundamentalistene. Jeg er ikke ute etter en resultatorientert handlingsorientering hvor overbevisning eller omvendelse foregår. Kun en diskurs om fundamentalisme. "Innbyrdes forståelse er det menneskelige sprog iboende som dettes formål" Habermas i (Nørager 1989, 97) Dette vil altså være formålet med en diskurs om fundamentalisme, enighet trenger slik ikke å forutsettes.

I følge Habermas hører det til språkets struktur å være proporsjonelt differensiert. Dette er årsaken til at enighet ikke kan påtvinges, men være akseptert som gyldig av deltakerne. Denne indre differensieringen av standard-talehandlinger har to nivåer. Samtalepartnere må bevege seg på to nivåer når de snakke sammen. Disse to nivåene er

a) Intersubjektivitetsnivået. De må snakke *med hverandre*.

b) Objekt-nivået. Hvor de kommer til en forståelse *om* noe i den objektive, sosiale eller subjektive verden.

Å få fundamentalistene i tale i denne forstand vil derfor først og fremst være å oppnå det første nivået. Her er det viktig å ikke polemisere, eller å snakke for å påvirke hverandre. Man må snakke *med* hverandre. Dersom man også kommer til det andre stadiet, hvor man kommet til forståelse om noe ytre, som i vår sammenheng er i den sosiale verden, vil Habermas påstå at vi har kommet til en innbyrdes forståelse. Dette vil være målet i diskursen med fundamentalisten.

Habermas er videre inspirert av den tyske psykologen og lingvisten Karl Bühlers "organonteori". Habermas tenkte at språket som "organ" primært har tre grunnleggende funksjoner. Disse funksjonene er uttrykk, appell, og fremstilling. De to første er i forhold til samtalepartneren, den siste er en omtale, beskrivelse eller utpekning av ting og kjensgjerninger. (Nørager 1989, 99) I tillegg er det slik at man kan dele opp ulike talehandlinger etter hvilken verden de beskriver. For ulike typer talehandlinger er det ulike gyldighetskrav. Derfor er det ikke slik at sannhet alltid er den eneste måten å fortelle om en talehandling er gyldig. Dersom man beskriver en indre verden, vil det for eksempel være mer nærliggende å forstå sannferdighet som et gyldighetskrav. Jeg har satt opp en oversikt over ulike typer talehandlinger for å vise hvilke gyldighetskrav Habermas stiller til de ulike typene. Det som kan være interessant når vi snakker om å få fundamentalistene i tale, er for eksempel om de er i stand til å dele en indre virkelighet

med sannferdighet som gyldighetskrav. Videre hadde det vært interessant om de kunne gått inn i en tale handling for å diskutere en noe mer ytre verden, der diskursen kunne handlet om riktighet som gyldighetskrav. Da er det også viktig at riktighet hører sammen med teologisk analyse og refleksjon.

I forbindelse med fundamentalistenes kjennetegn ser det ut til å være å leve opp til gyldighetskravet om riktighet som er vanskeligst. Dersom fundamentalister ikke evner å skille sak og saksuttrykk, vil det også være umulig for dem å klare å forsvare sin riktighet av teologiske argumenter. De vil altså ikke kunne leve opp til diskursens nødvendige gyldighetskrav, og dermed ikke være en reell deltaker i diskursen.

Verden		Gyldighetskrav	Grunnleggende instillinger	Talehandlinger
Ytre	Objektiv	Sannhet	Objektiverende	Konstative
		Effektivitet		Perlokusjoner, imperativer
	Sosial	Riktighet	Normkonform	Regulative
Indre	Subjektiv	Sannferdighet	Ekspressiv	Ekspressive

Habermas hevder at disse gyldighetskravene er universelle. Slik kan ikke fundamentalistene delta i en diskurs uten å kunne leve opp til gyldighetskravene. Kirken kan imidlertid forvente at fundamentalistene kan oppfylle disse kravene. Kirken må dermed selv forstå seg selv som en reell deltaker i diskursen, og hevde at den er i stand til å leve opp til disse gyldighetskravene. Dette innebærer at den må stå ansvarlig for sin egen forutsetning for å være med i diskursen:

En taler kan – som vi nu kan si – *rationelt motivere* en tilhører til at acceptere sit talehandlingstilbud, fordi han på grund av en intern sammenheng imellem gyldighed, gyldighedskrav og indløsning af gyldighedskravet kan overtage *garantien* for i givet fald at angive overbevisende grunde, der kan holde stand over for tilhørernes kritikk af gyldighedskravet. Den bindende kraft i en talers illokutionære succes skyldes således ikke gyldigheden af det sagte, men derimot *koordinationseffekten i den garanti*, som han tilbyder med henblik på i givet fald at indløse det med sin talenhandlings reiste gyldighedskrav. I stedet for den empirisk motiverede kraft i et med talehandling tilfældigt forbundet sanktionspotentiale træder – i alle tilfælde, hvor den illokutionære rolle ikke bringer et magt – men et gyldighedskrav til udtryk – den rationelt motiverende kraft i garantien for gyldighedskrav. Habermas i (Nørager 1989, 104)

Her ser vi at Kirken rasjonelt kan motivere fundamentalistene til å akseptere et talehandlingstilbud. Habermas skiller mellom lokusjonære, illokusjonære og prelokusjonære talehandling. En lokusjonær talehandling vil kun være en nøytral setning. En illokusjonær talehandling vil være en setning som vil si noe, og en illokusjonær talehandling vil prøve å overtale den andre. Det er denne siste perlokusjonære talehandlingen som kjennetegner fundamentalistisk retorikk. Habermas hevder derfor at ved å rasjonelt invitere til en diskurs, uten at det finnes trusler eller andre perlokusjonære elementer, vil vi på best mulig måte kunne fylle kravene som gjør at vi kan invitere til et talehandlingstilbud. Det er dette som er den illokusjonære talehandlingen, og det er denne talehandlingen vi må sette frem som det ønskelige i en diskurs.

4.2. Ricoeurs forståelse av diskursen som dialog

Dialogen er en essensiell del av diskursen hevder Ricoeur. Videre hevder han at det er denne dialektikken mellom spørsmål og svar som konstituerer diskursen. Her påpeker han at det er viktig med illokusjonære talehandlinger, slik at dialogen ikke er preget av at den andre ikke ønsker å fremsette noen argumenter, men snarere slik at motparten ønsker å si noe. Videre hevder han at det er viktig at det er viktig å unngå perlokusjonære talehandlinger som kun forventer lydighet. Enhver illokusjonær akt er en form for spørsmål hevder Ricoeur (Ricoeur 1979, 126)

Ricoeur hevder også at språket har muligheten til å overvinne opplevelsens ensomhet. Dersom man opplever noe, for dermed å klare å formidle dette med språk, forflyttes noe fra en person til en annen. Dette gjør dialogen til noe som er større enn kun ord. Det er opphevelsen av aleneheten i verden. Ricoeur skriver:

For lingvisten er kommunikation en kendsgerning, endda en meget indlysende kendsgerning. Folk taler faktisk til hinanden. Men for en eksistentiel undersøgelse er kommunikationen en gåde, endda et under. Hvorfor? Fordi væren-sammen, som den eksistentielle betingelse for muligheden af enhver dialogisk struktur ved diskursen, synes at være en måde at overskride eller overvinde hvert menneskes fundamentale ensomhed på. Ved ensomhed mener jeg ikke den kendsgerning, at vi ofte føler os isolerede som i en masse, eller at vi lever og dør alene, men i en mere radikal betydning, at hvad der opleves af en person ikke kan overføres helt som den og den oplevelse til nogen anden. Min oplevelse kan ikke direkte blive din oplevelse. En begivenhed som tilhører et bevidsthedsforløb kan ikke som sådan overføres til et andet bevidsthedsforløb. Dog, ikke desto mindre flyttes noget fra mig til dig. Noget overføres fra en livssfære til en anden. Dette noget er ikke oplevelsen som oplevet, men dens mening. Her er miraklet. Oplevelsen som oplevet, som levet, forbliver privat, men dens betydning, dens mening, bliver offentlig. Kommunikationen er på denne måde overvindelsen af den radikale ikke-kommunikerbarhed ved den levede oplevelse som levet. (Ricoeur 1979, 127)

Med tanke på en diskurs om fundamentalisme, mener jeg at en bevissthet om dette er viktig, og kan bidra til nye elementer til forståelsen av den andre. Dersom man klarer å benytte seg av denne formen for kommunikasjon, ved at man eventuelt begynner med denne formen for deling av opplevelser, vil det kunne åpne opp for ulike tolkninger av disse opplevelsene. Dersom

Kirken avfeier opplevelsen i det hele tatt, vil det kunne være noe som fundamentalistene opplever som en avvisning av deres livsverden.

4.3. Sammenfatning

I dette kapitlet har jeg gått igjennom noen forutsetninger for diskursen, og hvordan det er mulig å si at diskursens gyldighet er tilstede. Jeg har gått inn på ulikhetene ved de ulike talehandlingene til Habermas og pekt på at det er ulike gyldighetsregler som må følges ettersom hvilken type samtale det er og hvilken verden den ønsker å beskrive.

Her er det tydelig at fundamentalismen slik vi møter den i kapittel to ikke lever opp til gyldighetskravene i følge våre forfattere. Fundamentalismen innbyr ikke til en samtale av illokusjonær karakter, og vil derfor ikke leve opp til gyldighetskravet om riktighet.

Videre har jeg vist et aspekt ved Ricoeurs forståelse av diskursen som dialog. Her viste Ricoeur at språket som dialog av illokusjonær karakter kan brukes til å overvinne opplevelsens karakter av å være opplevet alene. Her påpekte jeg at dette kan være et utgangspunkt for en diskurs med fundamentalismen.

5. Konklusjon

Vi har altså slått fast at fundamentalismen kjennetegnes ved at den ikke er i stand til å kritisk prøve sitt eget votum. Og dersom man hevder at teologiens normative virksomhet har som oppgave å fungere troverdig, med velbegrunnede svar på teologiske spørsmål, står teologien i en særstilling i møte med fundamentalismen. I møte med den kristne protestantiske (konservative) fundamentalismen, er teologien det eneste møtet hvor fundamentalismen kan korrigeres "innenfra". Dette krever at teologien arbeider med å utforme velbegrunnede svar, og troverdige svar på de samme problemstillingene fundamentalismen i fremtiden vil arbeide med.

Her kreves det også at teologien kan brukes i møte med samfunnsetiske spørsmål. Der hvor teologien kan gi velbegrunnede troverdige og dermed en påberopt normativ teologi i møte med disse spørsmålene, krever man med ett en mer velbegrunnet fundamentalisme. Dersom diskursen da ender opp i at fundamentalismen avviser grunnlaget for begrunnelsene, fører dette til to ting.

For det første fører dette til at teologien kan kritisk prøve seg selv. Hvor var det Den Andre falt av lasset og avviste "sammenhengen". Dette kan føre til en utvikling i teologien, og føre til at teologien blir mer velbegrunnet og med dette mer troverdig. For det andre fører dette til at man kan uttale seg om den andre. Man har funnet ut nøyaktig hvor det "brøt", og hvor uenighetene ligger. Dette gjør at teologien kan si noe om hvor teologien og fundamentalismen står i forhold til hverandre. Etter en slik gjennomgang mener jeg også at teologien kan hevde å ha normativ autoritet i møte med fundamentalismen. Det er først etter initiativtakeren til en diskurs om fundamentalisme at Kirken har en mulighet til å kunne hevde at fundamentalismen ikke fyller de gyldighetskrav som en diskurs forutsetter.

Noen vil hevde at dette er en indre diskurs i Kirken. Andre vil hevde at dette handler om en diskurs utenfor Kirken. I dagens pluralistiske virkelighet er det ikke bare kulturforskjeller mellom kristne og ikke kristne, eller som fundamentalistene kan hevde, mellom formelle kristne og ekte kristne. Men det er like store variasjoner innad i Kirken som det er mellom Kirken og samfunnet. Dette krever at vi tåler uenighet. Dette krever at vi blir virkelig gode på dialog og diskurs.

Fundamentalisme kjennetegnes kanskje av at den ikke vil være med i en reell diskurs, og at den inntar en selvtiltatt privilegert posisjon der den ikke vil prøve sitt eget votum kritisk. Det kan være mange grunner til å ikke regne med fundamentalismen, og å hevde at det er fundamentalistene selv som setter seg utenfor diskursen. Men det er likevel viktig å ha en diskurs om kristen fundamentalisme i Kirken. Her har vi sett at det er viktig både for Kirken selv, og for samfunnet. Vi har grunnlag for en diskurs.

Dette gjør også at Kirken må kommunisere tydelig på hva som er hensikten for diskursen, og den må selv følge Habermas' gyldighetskrav. Kirken kan tale, men må være villig til å lytte. Den må holde fast på sin egen identitet, men den må kunne tåle kritikk. Kirken har ikke råd til å være den som inntar en selvtiltatt privilegert posisjon som ikke kan kritisk prøve sitt eget votum. Vi må kunne modnes og lutres slik at vi kan kommunisere tydeligst mulig.

Dette betyr ikke at Kirken er naiv. Men det kan tenkes at det er mulig å lære fundamentalistene opp. Dersom vi ikke inviteres til deres seminarer, kan vi invitere dem. Vi kan Invitere fundamentalister til teologiske seminarer. Invitere og snakke om deres teologi. Diskutere hvorfor vi hevder at dette er fundamentalisme. De står pliktige til å kunne svare. De må altså ansvarliggjøres. Dette er noe vi også må kunne kreve av oss. Dersom vi skaper et virkelig klima for åpenhet, vil dette føre til at det blir mye mer diskusjon, mye mer krancling, men det gjør også at vi kan åpne opp for andre stemmer i den teologiske diskursen om fundamentalisme.

Dersom Kirken selv opplever at de grunnleggende forutsetningene for en diskurs er tilstede kan Kirken med Habermas' ord rasjonelt motivere fundamentalistene til å akseptere sitt talehandlingstilbud Svaret på spørsmålet om *Hvorfor få fundamentalistene i tale?* Kan dermed kanskje svares med et motspørsmål: Hvorfor ikke få fundamentalistene i tale?

Bibliografi

Barr, James. *Escaping from fundamentalism*. London: SCM Press Ltd, 1984.

—. *Fundamentalism*. 2. Utgave. London: SCM Press Ltd, 1981.

Bø, Magne. "Norsk skole og den etterlengtede helhet. En studie i et læreplanverks forsøk på å skape helhet i et differensiert samfunn og religionens tildelte oppgave i dette forehavende." *Doktoravhandling for graden Doctor artium*. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 2006 йил Mars.

Brekke, Torkel. *Hva er fundamentalisme*. Oslo: Universitetsforlaget, 2007.

—. *Kains Barn. Religion og vold fra Det gamle testamente til 11. september*. Oslo: Humanist forlag as, 2004.

Habermas, Jürgen. *Kraften i de bedre argumenter*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1999.

Habermas, Jürgen og Joseph Ratzinger. *Fornuft og religion. Sekulariseringens dialektik*. München: Forlaget Hovedland, 2006.

Henriksen, Jan-Olav. "Om forholdet mellom teologi og religionsvitenskap - sett fra teologiens ståsted." *Danning, identitet og dialog. Festskrift til Jan Ove Ulstein og Per Magne Aadnanes*, 2009.

—. *På grensen til Den andre. Om teologi og postmodernitet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal, 1999.

—. *Religion. Mellom troens isolasjon og uvitenhetens forakt*. Kristiansand: Høyskoleforlaget, 2011.

—. "Umiddelbarhet eller argumentasjon som basis for normative standpunkter? Om hermeneutisk forankrede begrunnelser i etikken." *Tidsskrift for teologi og kirke*, 2002: 41-65.

Nørager, Troels. *System og livsverden. Jürgen Habermas' konstruktion af det Moderne*. Århus: Forlaget ANIS, 1989.

NRK nyheter. *www.nrk.no*. 2011 йил 23-Juli. <http://www.nrk.no/nyheter/norge/1.7723672> (accessed 2011 йил 23-Juli).

Ricoeur, Paul. *Fortolkningsteori*. København: Vintens Forlag, 1979.

Østebø, Terje. "Fra religion til religiøs ideologi." *Kirke og kultur*, 2005: 63-74.